

ההתפתחויות הכלכליות בחודשים האחרונים

132

ספטמבר עד דצמבר 2011

בנק ישראלי
חטיבת המחקר

ירושלים, שבט התשע"ב • פברואר 2012

זכויות היוצרים בפרסום זה שמורות לבנק ישראל.

הרופה לצטט רשאי לעשות כן בתנאי שיציין את המקור.

מס' קטלוגי : 601642
דפוס איילון, ירושלים

חלק א': סקירת ההתפתחויות השוטפות ספטמבר עד דצמבר 2011

עיקרי הדברים

בתקופה הנסקרת, ספטמבר-דצמבר 2011, נמשכה ההתמתנות בקצב ההתרחבות של הפעילות העסקית בישראל. נראה אפוא שהמשק עבר את השיא במחזור העסקים, לאחר שנה וחצי רצופות של צמיחה מהירה, אשר אפשרה את הורדתו של שיעור האבטלה. התוצר המקומי הגולמי צמח ברביע השלישי של 2011 בשיעור של 3.6 אחוזים, התואם את קצב הצמיחה ארוך הטווח. את הצמיחה ברביע השלישי הובילה ההשקעה בנכסים קבועים, בעוד שההוצאה לצריכה פרטית צמחה בקצב מתון, והיצוא ללא יהלומים וחברות הזנק גדל רק במקצת. הפגיעה ביצוא הישראלי היא פועל יוצא מהמשבר בגוש האירו וההאטה בצמיחה הגלובלית, שהם ככל הנראה הגורם העיקרי המעבי על המשק הישראלי. סימן נוסף להאטה בצמיחת המשק הישראלי הוא ירידה חדה ביבוא, בעיקר של מוצרי צריכה וחומרי גלם.

על פי הצטמצמות פער התוצר ומכלול הנתונים על שוק העבודה – ירידה של שיעורי האבטלה לרמה נמוכה היסטורית, האצת קצב הגידול של השכר למשרת שכיר והתמתנות בשיעור התעסוקה ובקצב ההתרחבות של מספר משרות השכיר – נראה שבמחצית הראשונה של השנה הגיע המשק לסביבת תעסוקה מלאה. עם זאת הביאה התמתנות קצב הצמיחה ברביע השלישי להתייצבות שיעור האבטלה, והיא תפחית את הצורך בהשקעות חדשות. מכאן שלא גידול של השימושים האחרים האטת הצמיחה תימשך.

התמתנות קצב הצמיחה הביאה עמה תת-ביצוע בגביית המסים, בעיקר המסים העקיפים. בשנת 2011 כולה סך ההכנסות המקומיות (ללא אשראי) היה נמוך בכ-5.7 מיליארדי ש"ח מהחזוי בתקציב, בעוד שתקציב ההוצאה נוצל כמעט במלואו. כתוצאה מכך הסתכם הגירעון הכולל ללא מתן אשראי ב-3.3 אחוזי תוצר, לעומת גירעון מתוכנן של 2.9 אחוזי תוצר.

למרות התמתנות הצמיחה ניכרו בחודשים האחרונים של 2011 מספר מגמות חיוביות: התרחבות הייצור והיצוא של

תעשיות הטכנולוגיה העילית; חזרתה של גביית המסים העקיפים לרמת החודשים ינואר-אפריל, לאחר ירידה חדה בתקופה הקודמת; ושיפור בנכונות הציבור לרכוש מוצרי צריכה בני קיימא ודירות.

בהמשך להחלטתה העקרונית לאמץ את המלצות ועדת טרכטנברג, אישרה הממשלה בתחילת ינואר את תוספות התקציב הנדרשות לביצוע ההמלצות, וכן תוספות לתקציב בגין החלטות נוספות שקיבלו הממשלה והכנסת מאז אישור התקציב הדו-שנתי, ביניהן החלטות בגין הסכמי השכר עם ארגון המורים העל-יסודיים והרופאים והעלאת שכר המינימום. כן החליטה הממשלה להגדיל את תקציב הביטחון לשנת 2012 ב-3.5 מיליארדי ש"ח. משמעות סך ההחלטות היא הגדלה נטו של הוצאות הממשלה ב-6.4 מיליארדי ש"ח ביחס לתקציב המקורי, והיא מתווספת להחלטות שונות שכבר התקבלו או מצויות בדיון, שגם הן צפויות להגדיל את הוצאות הממשלה. על אף הגידול של סך ההוצאות המתוכננות אין כיום כוונה לפרוץ את תקרת ההוצאות בתקציב 2012.

בתקופה הנסקרת נמשכה מגמת ההתמתנות של קצב האינפלציה, שהחלה בחודש מארס. האינפלציה בשנת 2011 כולה הסתכמה ב-2.2 אחוזים, קרוב לאמצע יעד האינפלציה (1–3 אחוזים), והציפיות לאינפלציה ל-12 החודשים הבאים הנגזרות משוק ההון ירדו אף מתחת לאמצע תחום היעד. לירידת המדד תרמו סעיפי המזון, החינוך, התרבות והבידור והתחבורה והתקשורת. בסעיף הדיור נרשמה בתקופה הנסקרת ירידה, בחלקה עונתית, וכן החלה ירידה של מחירי הדירות בבעלות (שאינם חלק ממדד המחירים לצרכן). התפתחויות אלה הקלו על בנק ישראל להוריד את הריבית בתקופה הנסקרת במחצית נקודת אחוז במצטבר¹, כדי לתמוך בפעילות הריאלית לנוכח ההשפעה השלילית של ההאטה הגלובלית על צמיחת המשק המקומי.

¹ בסוף התקופה הנסקרת הוחלט על הפחתה נוספת של הריבית ב-0.25 נקודת אחוז – לרמה של 2.5 אחוזים.

2. הפעילות הריאלית המצרפית²

נתוני החשבונאות הלאומית לרביע השלישי של 2011 מעידים על המשך ההאטה בקצב הצמיחה של המשק (לוח א'-1). התוצר המקומי הגולמי צמח בקצב של 3.6 אחוזים, שמשמעותו צמיחה של 1.7 אחוזים בתוצר לנפש. משיעור צמיחה זה, הקרוב לממוצע ארוך הטווח, ומהאטת הצמיחה החל ברביע השני של 2011 ניתן להסיק שהמשק עבר את השיא במחזור העסקים, לאחר שנה וחצי רצופות של צמיחה מהירה. תוצר המגזר העסקי אמנם התרחב ברביע השלישי מעבר לקצב הגידול של התוצר הפוטנציאלי, אך זאת גם כתיקון לשיעור הצמיחה הנמוך שנרשם ברביע הקודם. חישוב פער התוצר, בשיטות השונות, מצביע על סגירתו, על רקע שיעורי צמיחה גבוהים ושיעור אבטלה נמוך ברביעים הקודמים (איור א'-1). פער התוצר העסקי, במדידה לפי פונקציית הייצור, הצטמצם ברביע השלישי מ-0.5- לכ-0.3- אחוז עקב עלייה של מספר המועסקים במגזר העסקי ושל מספר שעות העבודה למועסק.

קצב הצמיחה הממותן ברביע השלישי משקף בעיקר את הירידה ביצוא של סחורות ושירותים, בעוד שהשימושים המקומיים – ההשקעה, הצריכה הציבורית והצריכה

הפרטית – גדלו. למרות ציפיות להאטה בפעילות בעקבות המשבר העולמי עלתה ההשקעה בנכסים קבועים בשיעור ניכר, בעיקר כתוצאה מגידול ההשקעה בענפי המשק³. ההשקעה בבנייה ירדה בשל ירידה חדה בבנייה שלא-למגורים לצד התמתנות שיעור הגידול של ההשקעה בדיור ל-4.2 אחוזים; זאת לאחר קצב גידול של כ-15 אחוזים בשני הרביעים הקודמים. ההוצאה לצריכה ציבורית גדלה ב-8.0 אחוזים, בשל עלייה חדה בצריכה הביטחונית המקומית (סעיף תנודתי במיוחד), בעוד שהצריכה האזרחית התרחבה בקצב הגידול של האוכלוסייה. ההוצאה לצריכה פרטית התרחבה בקצב מתון של 1.8 אחוזים, שמשמעותו קיפאון של ההוצאה לצריכה פרטית לנפש, וזאת לאחר ירידתה ברביע הקודם. ההוצאה לצריכה שוטפת התרחבה ב-2.5 אחוזים, בעוד שההוצאה לצריכת בני קיימא פחתה ב-3.8 אחוזים. הפגיעה בצריכת בני קיימא היא פועל יוצא משחיקת העושר של הציבור ומהפסימיות, שגברה לנוכח החשש מהשלכות המשבר באירופה על המשק הישראלי. ואולם מדדי אמון הצרכנים, הן של "גלובס" והן של "בנק הפועלים", מלמדים על שיפור בנכונות הציבור לרכוש מוצרים בני קיימא ברביע הרביעי.

סך היצוא ירד ברביע השלישי של 2011 ב-4.5 אחוזים, אך היצוא ללא יהלומים וללא חברות הזנק עלה ב-1.6 אחוזים. ירידות נרשמו ביצוא היהלומים וביצוא החקלאי, וכן ביצוא השירותים, למעט תיירות. היצוא התעשייתי ללא יהלומים עלה ב-3.5 אחוזים, ויצוא שירותי התיירות עלה ב-3.4 אחוזים, לאחר ירידה חדה ברביע השני. עיקר הפגיעה ביצוא נבעה מירידה חדה, 9.7 אחוזים, ביצוא לארה"ב, בעוד שהיצוא לאיחוד האירופי ירד ב-2.4 אחוזים. הירידה ביצוא למרות הפיחות הריאלי מוסברת, ככל הנראה, בעוצמתה הרבה של השפעת ההאטה בביקושים העולמיים על היצוא הישראלי. היבוא ירד ב-7.4 אחוזים – תוצאת ירידה חדה ביבוא השירותים, למעט נסיעות לחו"ל, וקיפאון ביבוא של סחורות אזרחיות.

³ גידול זה הוא פועל יוצא מעלייה חדה של ההשקעה במכונות וציוד וירידה של ההשקעה בכלי תחבורה. סעיפים אלה מתאפיינים בדרך כלל בתנודתיות רבה, וייתכן כי ההחלטות על היקף ההשקעה התקבלו בתקופה שבה המשק עדיין צמח בקצב מהיר ורמת הניצולת של גורמי הייצור הייתה גבוהה.

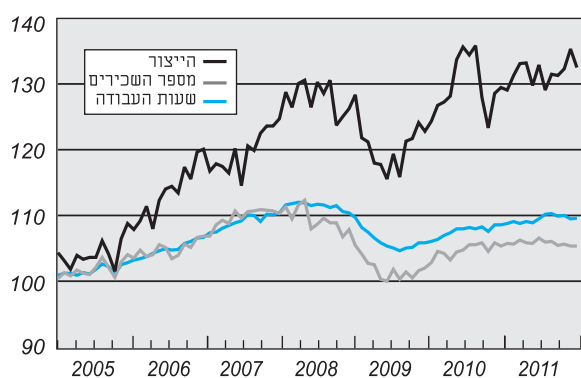

² כל הנתונים בחלק זה הם מנוכי עונתיות, ומוצגים במחירים קבועים ובמונחים שנתיים.

של קיפאון (איור א'-3). ההאצה נשענה על גידול הפעילות של תעשיות הטכנולוגיה העילית, שהחל בחודש יולי, התעצם והגיע בספטמבר-נובמבר לכ-13 אחוזים בחישוב שנתי (נתוני המגמה); זאת לאחר מגמת התכווצות מתמדת של ענפים אלה מאז המחצית השנייה של 2010. ביתר קבוצות הטכנולוגיה המגמה הפוכה: האטה בהתרחבות של תעשיות הטכנולוגיה המעורבת-עילית, שצמחו בשיעורים נאים מאז תחילת השנה, והתכווצות בתעשיות המסורתיות והמעורבות-מסורתיות (איור א'-4).

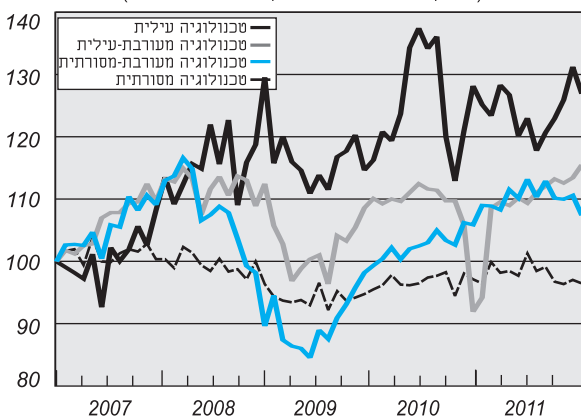
איור א'-3

הייצור התעשייתי¹, 2005 עד נובמבר 2011
(ממד, ממוצע 2004=100, מנוכה עונתיות)

איור א'-4

הייצור התעשייתי לפי העצמות הטכנולוגית
2007 עד יולי 2011
(ממד, ינואר 2007=100, מנוכה עונתיות)

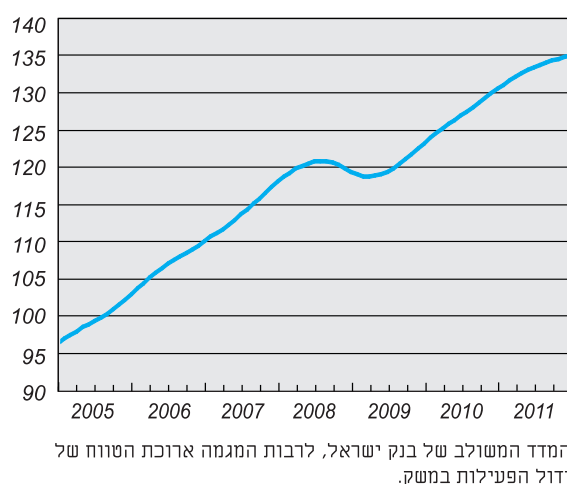

3. הפעילות הריאלית הענפית

האטת קצב ההתרחבות של הפעילות הריאלית משתקפת בירידת שיעור הגידול של המדד המשולב של בנק ישראל מ-0.4 אחוז, בממוצע, ברביע הראשון של 2011 לכ-0.2 אחוז, בממוצע, במחצית השנייה של השנה (איור א'-2 ולוח א'-2). מנתוני סקר החברות של בנק ישראל⁴ עולה כי ברביע

איור א'-2

רמת הפעילות במשק¹, 2005 עד 2011
(ממד, ממוצע 2005=100)

הרביעי של 2011 המשיכה הפעילות העסקית להתרחב בשיעור מתון, בעוד שעל פי נתוני סקר הערכת המגמות בעסקים של הלמ"ס הייתה בתקופה הנסקרת הרעה משמעותית בפעילות המגזר העסקי על כל ענפיו. הציפיות לרביע הראשון של 2012 העולות מסקר המגמות בעסקים של הלמ"ס הן ליציבות בהיקף הפעילות. דיווחי החברות בסקר החברות של בנק ישראל גילו פסימיות רבה יותר: המדד המוביל מצביע על הסתברות גבוהה להאטה ברביע הבא, והפסימיות ניכרת בעיקר בענפי התעשייה והמסחר והשירותים (ללא שירותים מתקדמים).

מדדי הייצור התעשייתי מצביעים על האצה מחודשת בפעילות ענפי התעשייה החל מחודש אוגוסט, לאחר תקופה

⁴ פרסומו של סקר החברות יופסק בשנת 2012; יחליף אותו הסקר החודשי של המגמות בעסקים, שערכת הלמ"ס.

מספר משרות השכיר ושל תשומת העבודה, מספר המשרות הפנויות האמיר לרמת שיא, המקצועות בנאים, טפסנים, טייחים וכד' העפילו לראש רשימת משלחי היד המבוקשים ביותר במשק, וקצב עליית השכר בענף הבנייה היה, מתחילת השנה, הגבוה ביותר מבין ענפי המגזר העסקי.

בחודשים ספטמבר-נובמבר נמשכה מגמת הירידה של מספר הדירות החדשות שנמכרו, והממוצע החודשי ירד ירידה חדה של 36 אחוזים ביחס לחודשים המקבילים אשתקד. למרות זאת פדיון ענף הבנייה לפי נתוני המע"מ היה יציב. העלייה בהתחלות הבנייה והירידה במכירות של דירות חדשות הביאו לגידולו של מלאי הדירות החדשות למכירה לעומת השנים הקודמות, ומספר חודשי ההיצע (התקופה שבה מלאי הדירות יספיק למענה על הביקוש, על פי קצב המכירות בשלושת החודשים האחרונים) זינק לרמה של 12.5 חודשים, לעומת כ-7 חודשים בלבד בתקופה המקבילה אשתקד. היקף המשכנתאות החדשות שניתנו בתקופה הנסקרת היה נמוך מאשר בחודשים הקודמים, אולם בחודשים נובמבר ודצמבר הוא גדל מעט. במצב של ירידה במכירות בעיית האשראי הופכת לבעיה העיקרית של ענף הבנייה. נתוני סקר החברות לרביע הרביעי מצביעים על החמרה של מגבלת קשיי המימון אף בחברות בנייה גדולות ובינוניות; חברות קטנות דיווחו על כך עוד ברביע השלישי.

פדיון ענף התעשייה, למעט זה של תעשיות הטכנולוגיה העילית, ירד בחודשים ספטמבר-נובמבר במונחים ריאליים, בעיקר בשל ירידת הפדיון מהמכירות ליצוא. כנגד זאת גדל הפדיון של תעשיות הטכנולוגיה העילית, הודות לעלייה במכירות לשוק המקומי, ובמידה פחותה – במכירות ליצוא.

על פי נתוני סקר כוח האדם גדלה תשומת העבודה בתעשייה ברביע השלישי של 2011 בקצב מתון (כ-0.7 אחוז ביחס לרביע הקודם), וגם נתוני התאחדות התעשיינים לרביע השלישי מצביעים על האטה קלה בקצב קליטת המועסקים; זאת במקביל להחרפת הקושי בגיוס עובדים מקצועיים. לרביע הרביעי צפו התעשיינים ירידה במצבת העובדים, בעיקר בענפים המסורתיים. כנגד זאת צפויה בענף האלקטרוניקה האצה בקליטת עובדים. קצב הפיטורים הצפוי לרביע האחרון של 2011 דומה בעוצמתו לקצב הפיטורים שדווח עליו ערב המשבר הקודם. בחודשים ספטמבר-נובמבר פחת מספר משרות השכיר בתעשייה המסורתית והמעורבת-מסורתית, והצטמצם מספר שעות העבודה בתעשייה, למעט ענפי הטכנולוגיה העילית. כן ירד, בחודשים אוקטובר-דצמבר, מספר המשרות הפנויות בענף התעשייה, על פי נתוני הלמ"ס.

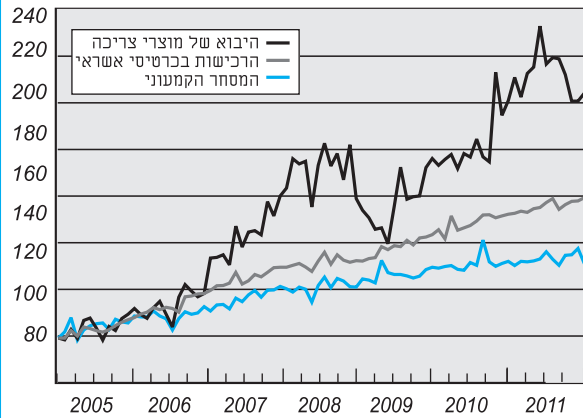
התנופה בבנייה למגורים נמשכה ברביע השלישי של 2011, שבו הוחל בבנייתן של 10.3 אלף יחידות דיור⁵. מספר התחלות הבנייה אמנם ירד בכ-10 אחוזים ביחס לרביע הקודם, אך הרמה נותרה גבוהה יחסית לשנים קודמות (איור א'-5). ייתכן שמגמת הירידה תימשך גם ברביע הרביעי, משום שמספר היתרי הבנייה שניתנו ירד בחודשים ספטמבר ואוקטובר, וכן הסתמנה ברביע זה, על פי סקר החברות, ירידה קלה בהתחלות של בניית מבנים.

בסיומי הבנייה נרשמה יציבות, שכן משך הבנייה ארוך יחסית, תוצאת משקל גבוה של בנייה רוויה. התפתחויות אלה הביאו לגידול של מספר הדירות בבנייה פעילה ל-77.5 אלף בסוף הרביע השלישי, רמה שלא נראתה מאז שנת 2001. שטח הבנייה למגורים בבנייה פעילה בשנת 2011 גבוה ב-20 אחוזים מאשר ב-2001, ומכאן שהדירות הנבנות כיום גדולות ומרווחות, בממוצע, מאלה שנבנו לפני עשור. בהתאם להתפתחויות אלה נמשך בענף הבנייה הגידול של

⁵ נתונים מנוכי עונתיות.

איור א'-6

היבוא של מוצרי צריכה, המסחר הקמעוני, הרכישות בכרטיסי אשראי, 2005 עד 2011 (מדד, ינואר 2005=100, מנוכה עונתיות)

בכרטיסי אשראי. הירידה בנתוני הפדיון של המסחר הסיטוני עשויה לבטא ציפיות להאטה בפעילות. ציפיות כאלה אכן עולות מסקר החברות והעסקים של בנק ישראל. כן ירד בחודשים ספטמבר-דצמבר מספר המשרות הפנויות בענף המסחר לעומת התקופה הקודמת.

למרות המשבר הכלכלי ואי-יציבות פוליטית-ביטחונית באזור, עלה בתקופה הנסקרת מספר לינות התיירים עליה משמעותית, התואמת עלייה של כניסות התיירים לישראל (איור א'-7). עלה גם מספרן של לינות הישראלים, כך שסך הלינות במלונות התיירות גדל, ועמו הפדיון של ענף האירוח והאוכל. בענף האירוח והאוכל עלתה התעסוקה ברביע השלישי, והיקף המשרה הממוצע התרחב במידה ניכרת. עם זאת ירד בתקופה הנסקרת מספר המשרות הפנויות בענף ב-15 אחוזים ביחס לתקופה הקודמת.

נתוני הפדיון בשירותים העסקיים מלמדים על התייצבות. גידול התעסוקה היה מתון, היקף המשרה התרחב קמעה, אך מספר המשרות הפנויות גבוה. יצוא השירותים העסקיים בחודשים ספטמבר-נובמבר היה תנודתי במיוחד, אך בממוצע חודשי רמתו דמתה לזו של החודשים מאי-אוגוסט.

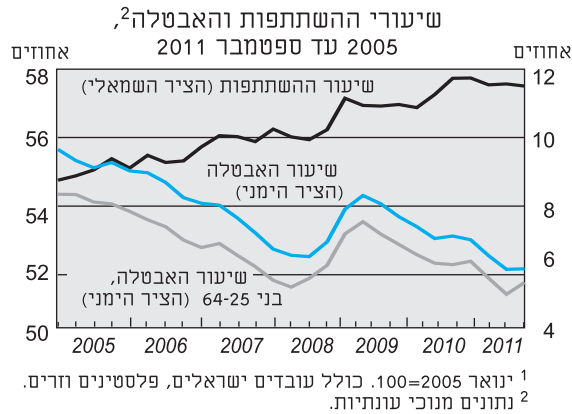
קשיי מימון אלה הם תוצאה של הגברת הסיכון של ענף הבנייה בשל העלייה במינוף שלו בשנים האחרונות מחד, וגידול חשיפתם של הבנקים המסחריים לסיכונים אשראי לענף זה מאידך.

למרות הסימנים להתמתנות הביקוש לדירות, יצא משרד השיכון בתקופה הנסקרת בשיווק קרקעות לכ-17.3 אלף יחידות דיור, חלקן בהסדר של מחיר למשתכן וחלקן במסלול של שכירות לטווח ארוך.

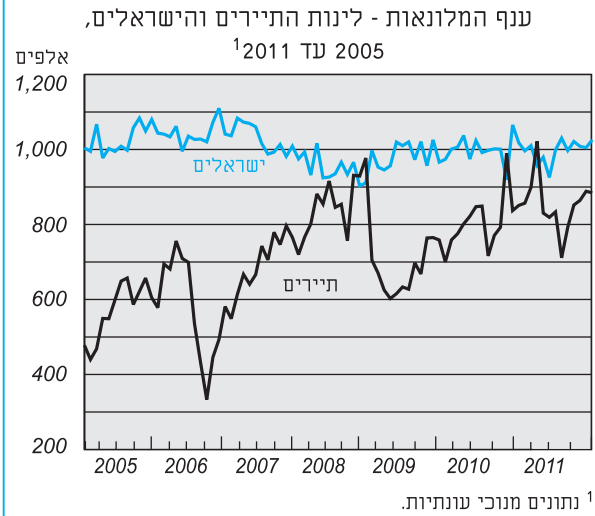
ניכר שינוי בהערכה הסובייקטיבית של הרוכשים הפוטנציאליים לגבי מחיר הדירה שהם מחפשים: לפי סקר חצי-שנתי של "גלובס", המחיר הממוצע שישאלים מוכנים לשלם עבור דירה ירד, לראשונה זה שנתיים, אל מתחת למיליון ש"ח, וחזר לרמה של 2009 – ירידה של 22 אחוזים ביחס לסקר הקודם. הציבור מוכן אפוא להתפשר על דירות קטנות וזולות יותר, ואכן, הדרישה לדירות של עד 4 חדרים עלתה, בעוד שהדרישה לדירות 5 חדרים ויותר ירדה ירידה חדה. עם זאת נראים לאחרונה סימנים לעלייה בנכונות לקנות דירה. הישראלים חזרו להתעניין בירידי הדירות ונרשמה עלייה בחיפושי הדירות למכירה באתרי האינטרנט הייעודיים. גם על פי מדד אמון הצרכנים של "גלובס" גדלה בחודשים ספטמבר-דצמבר הנכונות לרכוש דירה – חדשה או מיד שנייה – ובדצמבר הצהירו על כוונה כזאת 9.9 אחוזים מכלל המשיבים, לעומת שפל של 7.1 אחוזים ביולי ושיא של 10.3 אחוזים במארכ 2011. על פי נתוני סקר עדכני של "מכון גיאוקרטוגרפיה", 68 אחוזים מהישראלים מעוניינים בבעלות על דירה משלהם, גם אם יובטח להם דיור בדמי שכירות קבועים ל-10 שנים. על פי מדד "משכן" למצב רוכשי הדירות השתפר מצב הרוכשים ברציפות בחודשים ספטמבר-דצמבר; זאת בזכות ירידה של מחירי הדירות, ירידת הריבית על משכנתאות, עליית השכר הממוצע במשק ושיעור אבטלה נמוך.

הפדיון בענף המסחר, לפי נתוני המע"מ, ירד בחודשים ספטמבר-נובמבר, ירידה שמקורה בפדיון של המסחר הסיטוני. כנגד זאת במסחר הקמעוני נמשכה ואף התעצמה מגמת העלייה בפעילות (איור א'-6). תמונה דומה עולה מנתוני הפדיון של רשתות השיווק ומנתוני פדיון המזון של רשתות השיווק, שהשתפרו בקצב מהיר בחודשים ספטמבר-דצמבר, וכן מהמשך עלייתו של מדד הרכישות

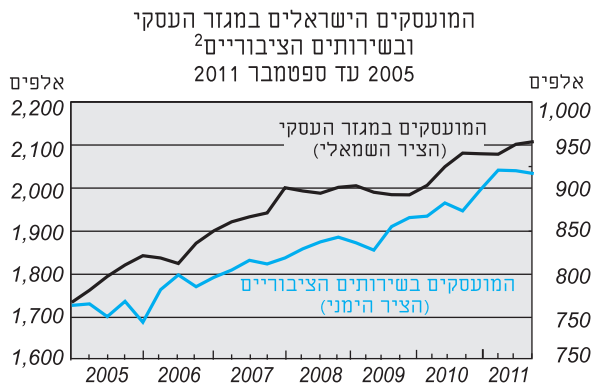
איור א'-8

איור א'-7

איור א'-9

4. שוק העבודה

המדדים העיקריים בשוק העבודה התייצבו, השכר הממוצע למשרת שכיר עלה, ופער התוצר הלך והצטמצם. נתונים אלו תומכים בהערכה כי המשק הגיע במחצית הראשונה של 2011 לסביבה של תעסוקה מלאה. האטת קצב הצמיחה צפויה להביא לנסיגה בתעסוקה ולעליית שיעור האבטלה.

נתוני סקר כוח האדם לרביע השלישי של 2011 מלמדים על התייצבות במרבית הפרמטרים של שוק העבודה: שיעור האבטלה נותר ברמתו הנמוכה-היסטורית⁶ וגם בשיעורי ההשתתפות והתעסוקה לא נרשמו שינויים מעבר לעשירית נקודת האחוז (לוח א'-3 ואיור א'-8). מספר המועסקים הישראלים גדל ב-9.3 אלף, התרחבות שכולה במגזר העסקי. ברביע השלישי התרחבה התעסוקה במשרה מלאה והצטמצמה התעסוקה במשרה חלקית, ולכן עלה מספרן הממוצע של שעות העבודה השבועיות למועסק, וירד מספר

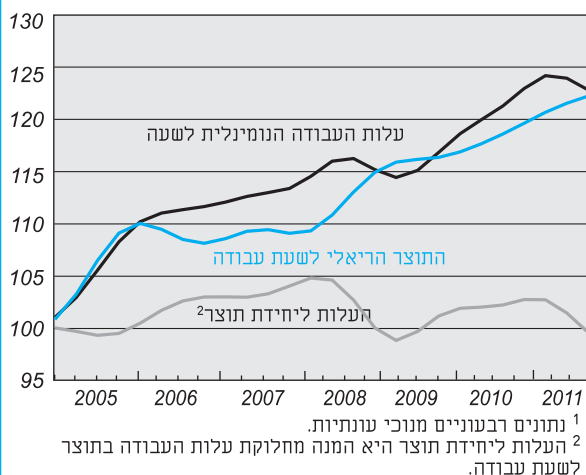
המועסקים במשרה חלקית שלא מרצון. כן גדל ברביע זה מספר המועסקים הלא-ישראלים.

מספר משרות השכיר של עובדים ישראלים הוסיף להתרחב במתונות בחודשים ספטמבר ואוקטובר בענפי הבנייה, הבנקאות והפיננסים והשירותים העסקיים, וכן בשירותים הציבוריים, בעוד שביתר הענפים הסתמנה ירידה. בשכר הנומינלי הממוצע של ישראלים למשרת שכיר נמשכה במרבית הענפים מגמת העלייה, שהתעצמה החל מחודש יולי. עליית השכר הנומינלי התבטאה בעליית השכר הריאלי, בשל התמתנות קצב האינפלציה. במצב זה היה מקום לצפות לעלייה תואמת של עלות העבודה ליחידת תוצר, ועמה להיווצרות לחצים אינפלציוניים, אולם גם ברביע השלישי של 2011 נמשכה הירידה של עלות העבודה,

⁶ למעשה, ברביע השלישי נרשמה בשיעור האבטלה עלייה לא מובהקת סטטיסטית מ-5.54 ל-5.56 אחוזים. אולם על פי נתוני המגמה החודשיים שיעור האבטלה המשיך לרדת גם בחודשים ספטמבר ואוקטובר.

איור א'-12

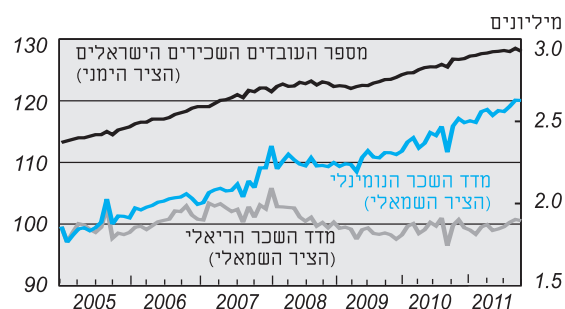
מדד עלות העבודה הנומינלית ליחידת תוצר
במגזר העסקי, 2005 עד ספטמבר 2011¹
(100=2005/I)

¹ נתונים רבעוניים מנוכי עונתיות.
² העלות ליחידת תוצר היא המנה מחלוקת עלות העבודה בתוצר לשעת עבודה.

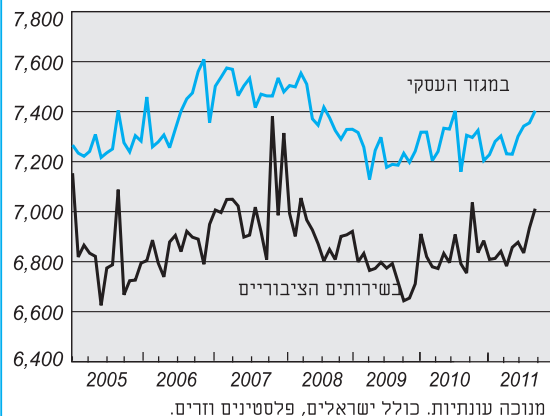
איור א'-10

מדד השכר הנומינלי והריאלי ומספר
העובדים השכירים^{1,2}, 2005 עד ספטמבר 2011

איור א'-11

השכר הריאלי למשרת שכיר¹, 2005 עד אוקטובר 2011
(ש"ח, במחירי 2004)

¹ מנוכה עונתיות. כולל ישראלים, פלסטינים וזרים.

שיעור האבטלה לא עלה בחודשים אוקטובר ונובמבר, על פי נתוני המגמה החודשיים, והמספר הממוצע של המובטלים החדשים בתקופה הנסקרת, על פי נתוני שירות התעסוקה, דמה לזה שנרשם מאז תחילת השנה. אולם במספר התביעות הראשוניות לדמי אבטלה ניכרת מגמת עלייה, ועל פי אינדיקטורים שונים צפויה עלייה של שיעור האבטלה. סקר המעסיקים של משרד התמ"ת מצביע על ירידה של מספר המשרות הפנויות במגזר העסקי בכ-14 אחוזים עוד ברביע השלישי של השנה. כיוון שעל פי נתוני סקר המשרות הפנויות של הלמ"ס ירד מספרן של המשרות הפנויות בתקופה הנסקרת במרבית ענפי המגזר העסקי, יש לשער כי אין זו תוצאה של ירידת הביקוש לעובדים במשלח היד שהביקוש להם עלה בתקופת החגים⁸, אלא תוצאת ההתקררות הכללית של הפעילות העסקית. חברות המסחר דיווחו בסקר החברות על ירידת מספר העובדים ברביע הרביעי של 2011, ורכיב התעסוקה במדד מנהלי הרכש היה במגמת התכווצות עוד מאז חודש אוגוסט. על פי נתוני סקר המגמות בעסקים של הלמ"ס, צפויה ברביע הראשון של 2012 ירידה מתונה של התעסוקה בכל ענפי

מגמה המוסברת בחלקה בעליית פריון העבודה. שני גורמים נוספים מסבירים את ירידתה של עלות העבודה ליחידת תוצר על אף עליית השכר למשרת שכיר: ראשית, השכר הריאלי מחושב ביחס לעליית מדד המחירים לצרכן, בעוד שעלות העבודה הריאלית ליחידת תוצר מחושבת ביחס למדד מחירי התוצר העסקי, ועלייתו של מדד המחירים לצרכן הייתה גבוהה במידה ניכרת מזו של מדד מחירי התוצר; שנית, המעבר ממשרות חלקיות למלאות מתבטא בעליית השכר למשרת שכיר⁷ – גם אם השכר לשעת עבודה לא משתנה – עלייה שאינה משפיעה על עלות העבודה ליחידת תוצר.

⁸ סדרת נתוני משרות פנויות המתפרסמת על ידי הלמ"ס אינה מנוכה עונתיות, שכן היא קצרה יחסית; הסקר החל במאי 2009.

⁷ בספירת משרות השכיר לא מבדילים בין משרה מלאה לחלקית.

של גיל הפרישה לנשים מ-62 עד 64, שהייתה אמורה להתחיל בשנת 2012 על פי חוק גיל הפרישה, תשס"ד-2004, מנוגד להמלצותיה של ועדה ציבורית לבחינת גיל הפרישה לנשים (ועדת ניסן) בדבר העלאת גיל הפרישה לנשים ל-64 ואף השוואתו לגיל הפרישה של גברים, 67, עד שנת 2026.

5. הממשלה

הכנסות המדינה ממסים (בניכוי עונתיות ובמחירים קבועים) עלו בתקופה הנסקרת בכ-4 אחוזים ביחס לתקופה הקודמת, אך הן היו נמוכות בכ-2 מיליארדי ש"ח מהתוואי העונתי התואם את תחזית ההכנסות בתקציב. גביית המסים הישירים עלתה בכאחוז אחד, וגביית המסים העקיפים (בעיקר המע"מ) היא למעשה תיקון לירידתה בתקופה הקודמת, שנבעה, ככל הנראה, מירידה בצריכה הפרטית. בשנת 2011 כולה הסתכמו ההכנסות המקומיות (ללא אשראי) בכ-229 מיליארדי ש"ח, סכום הנמוך בכ-5.7 מיליארדי ש"ח מהחזוי בתקציב. מתוך סכום זה, הפרש של כ-2.2 מיליארדי ש"ח נבע מתת-גבייה של מסים – כ-1.5 מיליארדים מתת-גבייה של מסים עקיפים (מזה כמיליארד ש"ח בשל ביטול העלאת הבלו על הדלק) וכ-0.5 מיליארד ש"ח מתת-גבייה של מסים ישירים.

ההוצאות המקומיות (ללא אשראי) היו בתקופה הנסקרת גבוהות בכאחוז אחד (כ-0.7 מיליארד ש"ח) מהתוואי

המגזר העסקי, פרט לענפי השירותים העסקיים והבינוי, שבהם צפויה יציבות.⁹

בתקופה הנסקרת פרצו במשק סכסוכי עבודה רבים. בתחילת נובמבר הכריזה ההסתדרות על שביתה כללית במשק בשל תופעת העסקת עובדי קבלן, אולם בית הדין לעבודה הגביל את השביתה לשעתיים בלבד. בהמשך, בפברואר 2012, התקיימה שביתה כללית, ובסיומה נחתם הסכם בין ההסתדרות למשרד האוצר; לפיו שופרו תנאי ההעסקה של עובדי הניקיון והשמירה, ולגבי עובדי "כתף אל כתף" הוחלט לחייב את המעסיקים לקלוט אותם כעבור 9 חודשים, בכפיפות להחלטה פרטנית של ועדה.

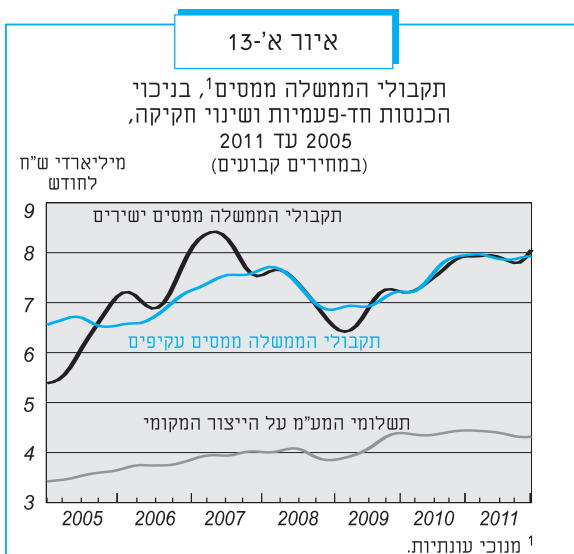
בתחילת דצמבר הסתיים המאבק של הרופאים המתמחים, שנמשך מאז חתימתו של ההסכם הקיבוצי בין ההסתדרות הרפואית לבין המעסיקים, בסוף אוגוסט (לאחר סכסוך עבודה של כחמישה חודשים). ההסכם כלל העלאה משמעותית של שכר המתמחים העובדים בפריפריה ובמקצועות רפואה במצוקה, תוספת תקנים והגבלת מספר התורניות בחודש, ומחאת המתמחים נגדו יצרה תקדים ביחסי העבודה: סירוב של קבוצת עובדים לקבל הסכם שנחתם על ידי הארגון היציג¹⁰, הקמת ארגון עובדים חלופי (אר"ל) והכנסת שינויים בהסכם חתום (הוספת הטבות אחדות למתמחים, כולל מענק בגובה 60 אלף ש"ח לכל רופא מתמחה בשתי פעימות עד סוף תקופת ההתמחות והחלטה על בחינתו-מחדש של ההסכם, שנחתם ל-9 שנים, באמצע התקופה, בינואר 2015).

באמצע דצמבר פרצה במרבית האוניברסיטאות שביתת הסגל האקדמי הזוטר. השביתה הושעתה לתקופה מוגבלת, לאחר שהושגו הסכמות תקציביות בין נציגי הסגל הזוטר לנציגי ועד ראשי האוניברסיטאות. אלה מסתכמות ב-40 מיליון ש"ח.

בסוף דצמבר אישרה הכנסת בקריאה שנייה ושלישית את הצעת החוק המקפאה את גיל הפרישה של נשים לחמש השנים הבאות. חוק זה, שביטל את ההעלאה האוטומטית

⁹ בתוך השירותים העסקיים צופות החברות המשך התרחבות התעסוקה בבנקאות וירידה משמעותית בענף התחבורה והתקשורת.

¹⁰ במערכת יחסי העבודה בישראל בכל מקום שבו פועל ארגון עובדים יציג הסכם השכר נחתם בין הוועד היציג למעסיק, ולא שירות בין העובד למעסיק.

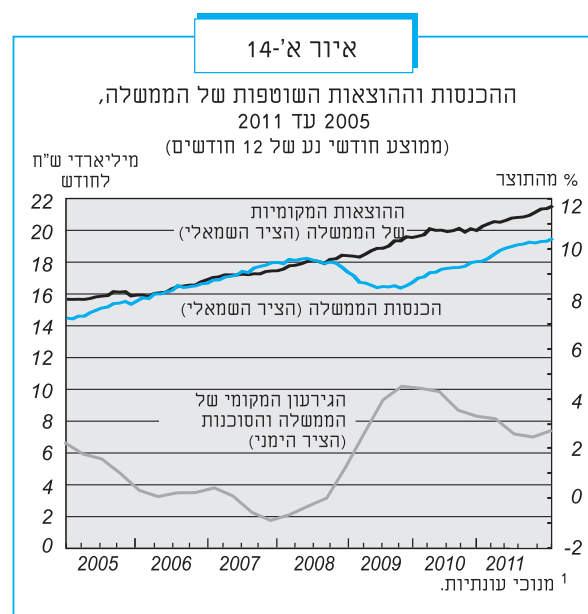
הכספים של הכנסת, ובניגוד להמלצות ועדת טרכטנברג שאושרו בממשלה, הופחת שיעור המס על יחידים במדרגה השלישית (בין 8,881 ל-14,430 ש"ח לחודש) מ-23 ל-21 אחוזים. שיעורי מס השבח והמס על רווחי הון הועלו מ-20 ל-25 אחוזים (ולגבי בעל מניות מהותי – מ-25 ל-30 אחוזים). החוק מייעד מספר הטבות משמעותיות למשפחות עובדות: מתן שתי נקודות זיכוי לאב בגין כל ילד עד גיל שלוש, נוסף על נקודות הזיכוי המגיעות לאם; העלאת מענק מס ההכנסה השלילי ב-50 אחוזים לאימהות עובדות ולאבות חד-הוריים; הקדמת הורדת התקרה לתשלום דמי ביטוח לאומי¹²; וכן הקלה בתנאי ההלוואות לדיור לזכאי משרד הבינוי והשיכון (הפחתת שיעור הריבית בנקודת אחוז אחת). נוסף על כך ביטלה ועדת הכספים העלאה אוטומטית של הבלו על הדלקים (בנזין, סולר ופחם), שתוכננה לינואר 2012. באשר לביטול המכסים על יבוא התקבלה החלטה חלקית – ביטול מיידי של מכסים על מוצרים שאינם מיוצרים בארץ והפחתה הדרגתית של מכסים בענפים התחרותיים. כן אושרו בממשלה הקלות נוספות, בעלות נמוכה יותר – הפחתת אגרת הטלוויזיה ב-5 אחוזים, הוזלת מחירי התחבורה הציבורית בקווים המקשרים בין יישובי לוויין בפריפריה למטרופולין הקרוב בשיעור של 5 עד 13 אחוזים והעלאת הסכום הפטור ממכס בקנייה בחו"ל באמצעות האינטרנט מ-190 שקלים בלבד כיום ל-1,200 שקלים¹³. כנגד זאת הועלו מסי הקנייה על טבק בתפוזרת וסיגרים.

באמצע דצמבר אימצה הממשלה את פרק התחרותיות ויוקר המחיה שבמסקנות ועדת טרכטנברג: אושרו הקמה מזורזת¹⁴ של 40 תחנות דלק חדשות, שיופעלו על ידי חברות דלק קטנות, וביטול הסדרים כובלים מול תחנות דלק קיימות, פתיחת שוק הגפ"מ לתחרות, פתיחת שוק המלט ליבוא מתחרה, והרחבת סמכויותיו של הממונה על ההגבלים העסקיים. בראשית ינואר אישרה הממשלה המלצה נוספת מדוח ועדת טרכטנברג – החלת חוק חינוך חינוך לגיל הרך.

¹² התקרה הועלתה באופן זמני במחצית השנייה של שנת 2009 מפי 5 מהשכר הממוצע לפי 10. ההורדה בחזרה הייתה אמורה להתבצע בשנת 2010, אך נדחתה לינואר 2013.

¹³ רכישות אלה פטורות ממכס, אך אינן פטורות ממע"מ.

¹⁴ כיום הליך קבלת אישורים להקמת תחנת דלק נמשך בין 8 ל-16 שנים.

העונתי התואם ביצוע מלא של התקציב. זאת מפני גידול ההוצאות בחודש דצמבר – תוצאת אישור מואץ של שינויים בתקציב והקדמת הוצאות. שיעור ביצוען של ההוצאות בשנת 2011 עמד על 99 אחוזים מהתקציב המקורי.

הגירעון המקומי (ללא אשראי) היה בתקופה הנסקרת גבוה בכ-2.7 מיליארדי ש"ח מהתוואי העונתי התואם את התחזית בתקציב, סטייה שכולה נבעה מתת-גבייה של מסים. הגירעון הכולל ללא מתן אשראי הסתכם בשנת 2011 ב-28.6 מיליארדי ש"ח, שהם 3.3 אחוזי תוצר, גבוה בכ-3.5 מיליארדים מהמתוכנן. (תקרת הגירעון המתוכנן היא 2.9 אחוזי תוצר).

ב-5 בדצמבר אושר בכנסת חוק לשינוי חברתי-כלכלי, המגלם את מרבית ההמלצות שבפרק המסים של דוח ועדת טרכטנברג, למעט מס יסף. החוק עצר את ביצוע המיתווה של הפחתת שיעור מס ההכנסה על יחידים וחברות, שהיה מתוכנן להימשך עד שנת 2016. במקום זאת הועלה שיעור המס על יחידים במדרגת המס העליונה (מעל 41,830 ש"ח לחודש) ל-48 אחוזים, ושיעור מס החברות הועלה ל-25 אחוזים¹¹. כנגד זאת, על פי החלטת ועדת

¹¹ שיעור מס ההכנסה במדרגה הגבוהה היה 45 אחוזים בשנת 2011, והוא היה אמור לרדת ל-44 אחוזים בשנת 2012. שיעור מס החברות היה 24 אחוזים, והוא היה אמור לרדת ל-23 אחוזים ב-2012.

המשמעות התקציבית של החלטות הממשלה
מ-2012.8.1 בדבר שינוי הרכב ההוצאות ב-2012

תוספת הוצאות:	(מיליוני שקלים)
יישום המלצות ועדת טרכטנברג	3,275
מימון מחויבויות נוספות בתקציב (שכר מורים, שכר מינימום, רופאים)	2,200
תקציב הביטחון - סה"כ	3,667
מזה: החלטת ממשלה המאשרת את "מסמך גבאי"	3,450
קיצוץ רוחבי למימון הגדר מול מצרים	-283
תוספת מותנית על בסיס שינויים מבניים*	1,600
הקדמה משנת 2013	1,000
הפחתה בבסיס תקציב הביטחון	-2,100
ס"כ הגדלת ההוצאות	9,142
הקטנת הוצאות:	
הפחתה רוחבית בתקציבי משרדי הממשלה	760
הפחתות בסעיפים ספציפיים	455
ניצול הרזרבה המיוחדת בתקציב הדו-שנתי	1,500
סך כל הפחתת ההוצאות	2,715
סך כל הגידול הלא-ממומן בהוצאות	6,427
הגידול הלא-ממומן כאחוז מהתמ"ג	0.7%

*- סכום נוסף בסך 500 מיליון הוא הוצאה מותנית בהכנסה; על פי הסכם פינני קרקעות.

הוצאות הממשלה לא חרגו אף פעם מתקציב שכבר אושר. (השנה, לראשונה, התקציב שאושר מראש הוא לשנתיים, מה שעשוי להסביר את הקושי בתכנון מדויק של ההוצאות בעת אישורו.) כדי להתמודד עם הפער יהיה אפוא צורך להקטין הוצאות אחרות, בהיקף דומה לפער שנוצר, באמצעות תת-ביצוע שלהן. משרד האוצר אמנם יכול לגרום לתת-ביצוע בהיקף ניכר, והדבר אף נעשה באמצע העשור הקודם, אך השנה תת-הביצוע הנדרש הוא גדול: התקציב האזרחי בניכוי הסעיפים הקשיחים ביותר – הוצאות הריבית, תשלומי הפנסיה לעובדי המדינה לשעבר, ההעברות על פי חוק למוסד לביטוח לאומי ולמימון סל הבריאות, ותשלומי השכר – הוא כ-85 מיליארדי ש"ח, וגם חלק ניכר מסכום זה אינו ניתן להסטה, על פי חוקים שונים או מטעמים מעשיים. משום כך ספק אם יהיה ניתן להימנע מחריגה בתקציב רק באמצעות פעולות מנהלתיות של משרד האוצר.

נוסף על דיון במספר המלצות של ועדת טרכטנברג, שטרם אומצו, לגבי שוק הדיור ושילוב גברים חרדים בשוק העבודה, עתידה הממשלה לדון בהמלצות ועדת הריכוזיות, שהגישה בספטמבר דוח ביניים. ההמלצות העיקריות הן: הפרדה בין החזקות ריאליות ופיננסיות, שאמורה להתבצע בתוך 4 שנים; שינוי מבנה הבעלות במשק, ובפרט טיפול בקבוצות עסקיות בעלות מבנה פירמידלי; חיזוק עצמאות הדירקטוריון בחברות ציבוריות על ידי הגדלת המספר המזערי של דירקטורים חיצוניים; חיזוק זכויותיהם של בעלי מניות המיעוט; וחיזוק סמכויותיו של הממונה על ההגבלים העסקיים.

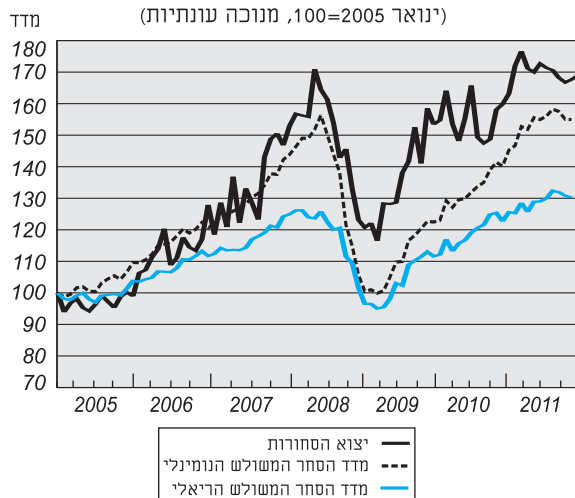
בהמשך להחלטתה העקרונית לאמץ את המלצות ועדת טרכטנברג, אישרה הממשלה בתחילת ינואר את תוספות התקציב הנדרשות לביצוע ההמלצות. באותה ישיבה אושרו גם תוספות לתקציב בגין החלטות נוספות שהממשלה והכנסת קיבלו מאז אישור התקציב הדו-שנתי, ובהן הסכמי השכר עם ארגוני המורים העל-יסודיים והרופאים והעלאת שכר המינימום. מלבד זאת החליטה הממשלה להגדיל את תקציב הביטחון לשנת 2012 ב-3.5 מיליארדי ש"ח (ובעוד חצי מיליארד המותנה בפינוי קרקעות ובתשלום עבורן מרשות מקרקעי ישראל). כחלק מהמימון להוצאות אלה הוחלט על הפחתת הוצאות שונות בסך 1.2 מיליארדי ש"ח ועל ייעוד הרזרבה המיוחדת שנשמרה בתקציב 2012 להוצאות אלה; משמעות סך ההחלטות היא הגדלה נטו של הוצאות הממשלה ב-6.4 מיליארדי ש"ח ביחס לתקציב המקורי. תוספת נטו כה גדולה להתחייבויות הממשלה בשלב כה מוקדם של השנה היא חריגה בהשוואה לשנים קודמות, והיא מתווספת להחלטות שונות שכבר התקבלו או מצויות בדיון, שגם הן צפויות להגדיל את הוצאות הממשלה¹⁵.

אף שהחלטת הממשלה מגדילה את סך ההוצאות, לא הוחלט לפרוץ את תקרת ההוצאות בתקציב 2012, ולא הובעה כוונה כזאת. לשמירה על תקרה זו חשיבות רבה, משום שאחת מאבני היסוד של אמינות המדיניות הפיסקלית בישראל היא העובדה שבעשורים האחרונים

¹⁵ בין היתר, אישרה הכנסת מאז ההחלטה חוק המגדיל את המענקים לחיילים משוחררים בעלות של כ-100 מיליוני ש"ח ב-2012, והממשלה אישרה הקטנה של חלקה בתקבולי מפעל הפיס מ-70 אחוזים, ל-50 אחוזים.

איור א'-15

יצוא הסחורות של ישראל¹ ומדדים לסחר המשולש²,
2005 עד 2011
(ינואר 2005=100, מנוכה עונתיות)

¹ ללא אניות ומטוסים, יהלומים ודלק.
² מדד הסחר המשולש הוא שקלול של נתוני הסחר של ארה"ב, גרמניה ויפן.

על פי סדרי הגודל של ההתאמות הנדרשות נראה כי יידרש גיבוי משמעותי של הדרג הפוליטי לתהליך. הדבר נכון הן כדי להבטיח שההתאמה אכן תיושם והן משום שראוי כי הסטות כה גדולות ייבחנו בראייה רחבה של סדרי העדיפויות. דיון שקוף בסעיפים שבהם התקציב לא צפוי להיות מנוצל והקצאתו-מחדש כבר בראשית השנה גם יאפשרו התנהלות יעילה יותר של משרדי הממשלה והגופים המתוקצבים – ולא פעולה על בסיס החלטות שרירותיות, שישקפו את קלות הקיצוץ במקום את הצרכים בהתאם לסדרי העדיפויות. דחיית ההחלטה תגדיל את הסיכון שבהמשך השנה תיאלץ הממשלה לפגוע בביצוע חלק ניכר מהתוכניות החדשות אשר אימצה כדי להימנע מחריגה מן התקציב.

6. סחר החוץ

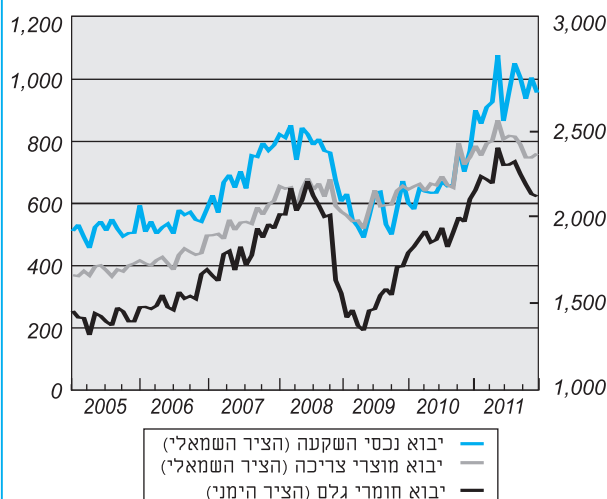
בתקופה הנסקרת ירד יצוא הסחורות הדולרי (ללא אניות, מטוסים ויהלומים) במידה מתונה, המשך לקיפאון בתקופה הקודמת. הירידה בנפח המסחר הייתה מצומצמת יותר, שכן ירדו גם המחירים הדולריים. הפגיעה ביצוא הישראלי הייתה עד כה מצומצמת, יחסית לעוצמת המשבר הפיננסי ולהאטה בצמיחה הגלובלית, אולם חולשה בסחר העולמי, המתבטאת בירידת מדד הסחר המשולש (של ארה"ב, גרמניה ויפן) מאותתת על המשך הדשדוש של היצוא הישראלי (איור א'-15). הירידה ביצוא הסחורות כולה ביצוא התעשיות המסורתיות והמעורבות, בעוד שהיצוא של תעשיות הטכנולוגיה העילית גדל (לוח א'-5). למרות עלייה של מדד ה-Tech-Pulse האמריקאי בתקופה זו ביחס לקודמתה¹⁶, היצוא לארה"ב, המתרכז בתעשיות הטכנולוגיה העילית, התכווץ בשיעור חד. היצוא למדינות האיחוד האירופי ולמדינות אסיה ירד במידה מתונה.

ביבוא הסחורות נרשמו ירידות חדות בכל קבוצות הסחורות (לוח א'-5 ואיור א'-16). הירידה הריאלית הייתה מצומצמת יותר, משום שבאותה תקופה ירדו המחירים הדולריים. האטת הצמיחה והתגברות אי-הוודאות, המשתקפות בפסימיות של הצרכנים, באו לידי ביטוי בירידה חדה יחסית של יבוא מוצרי הצריכה. הירידה ביבוא המוצרים

¹⁶ עם זאת, במהלך התקופה הנסקרת ירד מדד ה-Tech Pulse ירידה מתמדת.

איור א'-16

גורמי היבוא השונים - מוצרי צריכה, נכסי השקעה¹
וחומרי גלם², 2005 עד 2011
(מיליוני דולרים, מנוכה עונתיות)

¹ ללא אניות ומטוסים.
² ללא יהלומים ודלק.

במחירי החשמל, תוצאה של הפסקת אספקת הגז הזול ממצרים, שכפתה מעבר לחומרי אנרגיה יקרים יותר בייצור החשמל. ירידת מחירי המזון קשורה בעיקר להוזלת מוצרי מזון בסיסיים על ידי רשתות השיווק, תוצאת לחץ חברתי וחרמות במהלך המחאה החברתית. ירידתם של מחירי התקשורת נבעה משורה של צעדים שנקטה הממשלה להגדלת התחרותיות בענף ולהחלשת כוחן של חברות הסלולר והטלוויזיה בכבלים/לוויין לכבול את לקוחותיהן. הצעדים בענף הסלולר כללו ניווד של מספרי הטלפון, ביטול קנסות על יציאה וניתוק זיקה, המאפשר רכישת מכשירים סלולריים בשוק החופשי, וכניסת מפעילים וירטואליים. במהלך שנת 2012 יצטרפו לענף שתי חברות חדשות – "מירס" ו"גולן טלקום". רפורמת ערוצי הטלוויזיה חינם אפשרה צפייה במספר ערוצי טלוויזיה באמצעות השקעה חד-פעמית ברכישת ממיר דיגיטלי¹⁷. הרחבה בנושא רמת מחירי הצריכה הפרטית בישראל בהשוואה למדינות המפותחות ראו בחלק ב' להלן.

סעיף הדיור ירד בתקופה הנסקרת ב-0.2 אחוז, תוצאת ירידה של 1.2 אחוזים בחודשים אוקטובר–דצמבר. חלק מהירידה הייתה עונתית, שכן ירידתו של מדד הדיור מנוכה העונתיות הייתה מתונה יותר. יש לציין כי רכיב הדיור במדד המחירים לצרכן תרם את התרומה המשמעותית ביותר להתפתחות האינפלציה בשנת 2011.

בחודש יולי החלה מגמת ירידה בקצב האינפלציה בהסתכלות על 12 החודשים האחרונים, וזו התעצמה החל מספטמבר. בתקופה הנסקרת התכנס קצב האינפלציה של 12 החודשים האחרונים לטווח היעד, מתחת ל-3 אחוזים, לראשונה מאז דצמבר 2010 (איור א'-17). הציפיות לאינפלציה ל-12 החודשים הבאים הנגזרות משוק ההון ירדו בתקופה הנסקרת אף מתחת לאמצע תחום היעד (2 אחוזים), וממוצע ציפיות החזאים עמד קצת מעליו.

מחירי הדירות בבעלות (שאינם נכללים במדד המחירים לצרכן) ירדו בתקופה הנסקרת, ושיעור ירידתם בחודשים ספטמבר–נובמבר 2011 היה 1.5 אחוזים (1.9 אחוזים במונחים ריאליים). עם הגורמים המרכזיים לירידת מחירי הדירות נמנים צעדים שנקטה הממשלה להגדלת

לצריכה שוטפת הייתה אף חריפה מן הירידה ביבוא בני הקיימא, אשר מותנה על ידי יציבות ביבוא של כלי רכב. במרבית הענפים נצפתה ירידה ביבוא של חומרי גלם. זו מאותנת על כוונות היצרנים לצמצם את התפוקה בתגובה לירידה בהזמנות, העולה מכל הסקרים הרלוונטיים (סקר המגמות בעסקים של הלמ"ס, סקר החברות של בנק ישראל, מדד מנהלי הרכש וסקר הציפיות בתעשייה של התאחדות תעשיינים).

הגירעון המסחרי (ללא אניות, מטוסים ויהלומים) הצטמצם בתקופה הנסקרת, וכן במהלכה, בעיקר כתוצאה מהתכווצות היבוא, ועמד, בממוצע חודשי, על כ-1.44 מיליארדי דולרים (נתונים מנוכחי עונתיות).

ברביע השלישי של שנת 2011 נרשם שיפור בחשבון השווא של מאזן התשלומים, לאחר הרעה רצופה בארבעת הרביעים הקודמים, והוא היה בעודף של 0.6 מיליארד דולרים. עיקר השיפור מקורו בחשבון הסחורות, הודות לירידה בהוצאה על יבוא, בעיקר של דלק ויהלומים (לצד דשדוש ביצוא), ובחשבון ההכנסות, שבו ירדו ההכנסות של זרים מהשקעותיהם בישראל. ניתוח החשבון הפיננסי מלמד על עצירה מוחלטת של זרם ההשקעות המונע על ידי פערי הריביות: הזרים מימשו השקעות במק"ם, בהשפעת המגבלות שהטיל בנק ישראל על פעילותם זו, והסיטו אותן לאיגרות חוב ממשלתיות לטווח ארוך משנה. מלבד המגבלות, תרמו לשינוי המגמה גם חששות להתפשטות המשבר הפיננסי ולהרעה ביטחונית במזרח התיכון, שהשתקפו בעליית מירווחי ה-CDS של ישראל.

7. האינפלציה והמדיניות המוניטרית

מדד המחירים לצרכן ירד בתקופה הנסקרת בשתי עשיריות אחוז. המדד מנוכה העונתיות רשם עלייה של מחצית האחוז, התואמת קצב שנתי של 1.5 אחוזים. קצב האינפלציה הממותן בחודשים האחרונים מחזק את מגמת הירידה בסביבת האינפלציה, שהחלה בחודש מארס. האינפלציה בשנת 2011 הסתכמה ב-2.2 אחוזים, קרוב לאמצע יעד האינפלציה, המוגדר בין 1 ל-3 אחוזים.

לירידת המדד תרמו סעיפי המזון, החינוך, התרבות והבידור והתחבורה והתקשורת, ואילו לעלייתו פעלו סעיפי ההלבשה וההנעלה ואחזקת הדירה; האחרון – בגלל עלייה

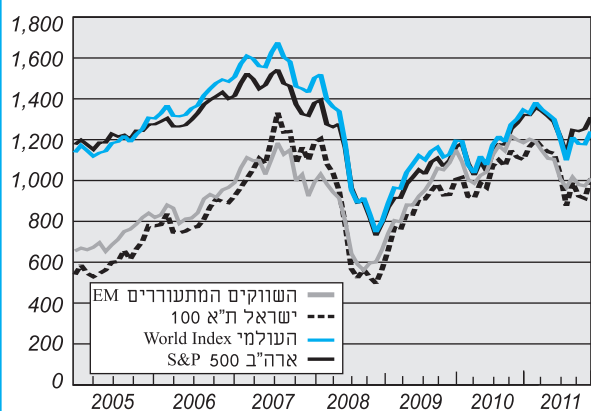
¹⁷ בשנת 2012 יגדל מספר הערוצים הניתנים לצפייה חינם מ-5 ל-18.

הריבית. הריבית הורדה פעמיים, בחודשים אוקטובר ודצמבר, במנות של רבע נקודת האחוז, כך שהריבית לחודש דצמבר עמדה על 2.75 אחוזים. השיקול המרכזי בהחלטה להוריד את הריבית הוא למזער את ההשפעה השלילית של ההאטה בפעילות הגלובלית על המשק הישראלי ולתמוך בצמיחה. הירידה בסביבת האינפלציה ובציפיות לאינפלציה, וכן התמתנות קצב עלייתם של מחירי הדירות (אחד הגורמים המרכזיים להעלאת הריבית), שאף החלו לרדת, הקלו על בנק ישראל לחזור למדיניות המרחיבה.

משבר החוב באירופה, האטה בפעילות הגלובלית והתגברות אי-הוודאות, הנובעת מחשש להתפשטות המשבר הפיננסי באירופה, חוללו טלטלות בשווקים הפיננסיים בעולם והגבירו את הסיכון. מדד המניות הכללי בישראל ירד בתקופה הנסקרת ב-9 אחוזים (במונחי דולרים). ירידתו של מדד המניות בישראל הייתה אמנם חריפה יותר מאשר במשקים המובילים שמחוץ לגוש האירו (יפן, בריטניה וארה"ב, שבה מדד S&P 500 עלה בתקופה הנסקרת), אך היא דמתה לזו שנרשמה בשווקים המתעוררים, ומכאן שכל הנראה היא אינה מבטאת עלייה בסיכונים המקומיים. שווי תיק הנכסים הכספיים שבידי הציבור אמנם עלה ב-0.19 אחוז ביחס לחודש אוגוסט, שבו נרשמו ירידות חדות של מדדי המניות, אך הוא נמוך בכ-2.5 אחוזים מאשר בתחילת השנה. כל הירידה הזאת נובעת מהירידה החדה בשווי של יתרות המניות הנסחרות בארץ.

איור א'-18

מדדי מניות נבחרים בארץ ובעולם¹,
2005 עד 2011

¹ כל המדדים, חוץ מ"א 100, נמדדים בערכים דולריים.

איור א'-17

האינפלציה ב-12 החודשים האחרונים,
הציפיות לאינפלציה ויעד האינפלציה¹,
2004 עד 2011

¹ הקווים האופקיים מציינים את יעד האינפלציה.
הציפיות לאינפלציה ל-12 החודשים האחרונים מחושבות לפי נתוני חסיבת המחקר.

היצע הדירות, הגבלות שהטיל בנק ישראל על צד הביקוש (הגבלת שיעור המשכנתה בריבית משתנה לשליש מסך ההלוואה והגבלת שיעור המינוף, שייקרו את הריבית לנוטלי המשכנתאות), וכן ציפיות לירידת מחירי הדירות, שיצרה האווירה של מחאת האוהלים. יחס מחירי הדירות לשכר הדירה ירד בחודשים ספטמבר-אוקטובר, תוצאת שילוב של ירידת מחירי הדירות ועליית שכר הדירה בחוזים מתחדשים. מדד מחירי הדירה הממוצעת במונחי חודשי שכר הוא עדיין בסביבת רמות השיא ההיסטוריות.

בחודש אוקטובר החלה בעבודתה הוועדה המוניתרית בבנק ישראל, מתוקף חוק בנק ישראל החדש, שחקיקתו הושלמה במארכ 2010, והיא נטלה חלק בהחלטות הריבית החל מחודש נובמבר¹⁸. התקופה הנסקרת התאפיינה בשינוי כיוון במדיניות המוניתרית: לאחר שבמחצית הראשונה של השנה שמר בנק ישראל על תוואי עולה של הריבית, ובשלושת החודשים הראשונים של המחצית השנייה הוא הותיר את הריבית ללא שינוי, החל הבנק לקראת סוף השנה בהורדת

¹⁸ הוועדה המוניתרית מורכבת משלושה נציגים מתוך הבנק, כולל הנגיד והמשנה לנגיד, ושלושה נציגים חיצוניים הממונים על ידי הממשלה. הוועדה מקבלת החלטות על המדיניות המוניתרית באמצעות הצבעת כל חבריה, בניגוד למצב טרם כינונה, שבו קיבל את ההחלטות הנגיד לבדו.

באוגוסט 2011 חלה תפנית בהתפתחות שער החליפין של השקל מול הדולר: מגמת הייסוף, שאילצה את בנק ישראל להתערב במסחר במטבע חוץ, התחלפה במגמת פיתוח (איור א'-20) שהתחזקה בתקופה הנסקרת. בנק ישראל לא התערב בשוק המט"ח בתקופה הנסקרת. היחלשות השקל מול הדולר נבעה בעיקר מהתחזקותו של הדולר בעולם, בהשפעת השיפור במצבה הכלכלי של ארה"ב לעומת ההתדרדרות במערכת הפיננסית ובפעילות הריאלית באירופה. כמו כן תרמו לפיחות היווצרות גירעון בחשבון השוטף של מאזן התשלומים של ישראל, הטלת מיסוי על פעילותם של תושבי חוץ בהשקעה לטווחים קצרים¹⁹

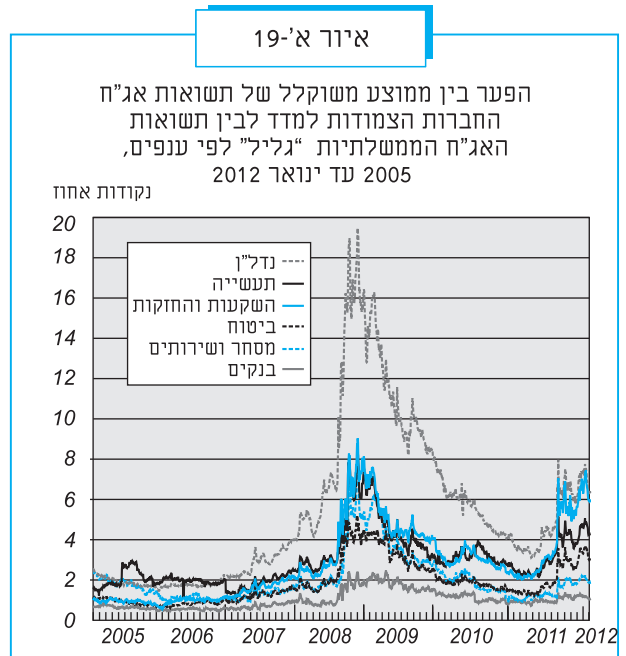

במטרה לבלום פעילות ספקולטיבית, והתגברות הסיכונים הפוליטיים באזור. בתקופה הנסקרת פוחת גם שער החליפין האפקטיבי הריאלי (איור א'-21). לעומת זאת יוסף השקל מול האירו, על רקע התגברות אי-הוודאות לגבי עתידו של גוש האירו, שהולך ומשתרר בו מיתון.

¹⁹ במחצית השנייה של השנה בוטל הפטור שהיה למשקיעים זרים ממס על המק"ם ועל האג"ח הממשלתיות לטווחים קצרים. צעד זה צמצם את פער הריביות האפקטיבי בין ישראל לבין חו"ל ופגע בכדאיות ההשקעה מצד הזרים.

עקום התשואות הנומינליות ירד בתקופה הנסקרת לכל אורכו בטווחים הקצרים והבינוניים, בעוד שבטווחים הארוכים עלו התשואות בשיעור מתון, ובדומה לכך התפתח עקום התשואות הריאלי. את ירידת התשואות לטווחים הקצרים בחודשים האחרונים ניתן להסביר בהורדת ריבית בנק ישראל. העלייה בתשואות הארוכות נבעה ככל הנראה מעליית רמת הסיכון בשווקים הפיננסיים, עם החרפת המשבר בגוש האירו.

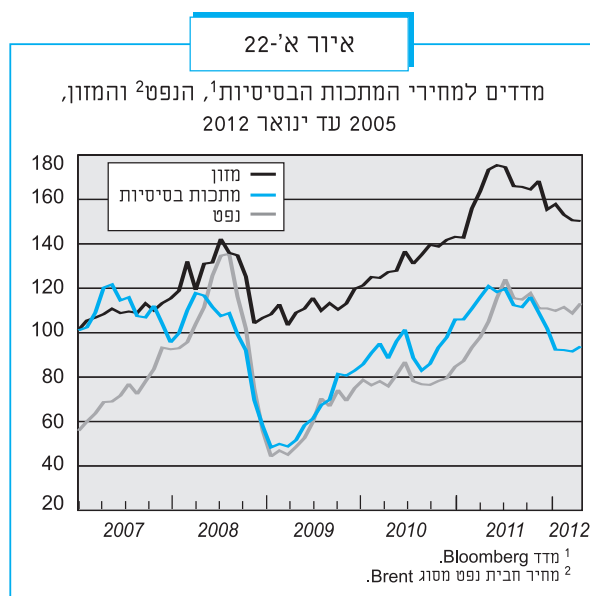
מירווחי התשואות בין איגרות חוב קונצרניות לממשלתיות נסקו בתחילת חודש אוגוסט, ומאז הם נותרו ברמה גבוהה (איור א'-19). המירווח גדל במיוחד לגבי איגרות החוב של החברות הלא-מדורגות (המסוכנות

ביותר), והוא עמד בסוף השנה על למעלה מ-10 נקודות אחוז. משמעות העלייה של מירווחי התשואות היא עלייה של פרמיית הסיכון הנדרשת על איגרות חוב קונצרניות, המשקפת את ציפיית השוק להאטה בפעילות הריאלית המקומית. הגיוסים נטו של קרנות הנאמנות היו בתקופה הנסקרת שליליים. הפדיונות עיקרם בקרנות הכספיות ובאלה המתמחות באיגרות חוב, הן קונצרניות והן ממשלתיות, ואילו בקרנות השקליות נרשמו גיוסים חיוביים.

את דירוג האשראי של 10 מתוך 17 מדינות גוש האירו – של בלגיה, צרפת, אוסטריה, מלטה, סלובקיה וסלובניה – בדרגה אחת, ושל קפריסין, איטליה, פורטוגל וספרד בשתי דרגות²⁰. יתר סוכנויות דירוג האשראי פעלו באופן דומה²¹.

ברביע השלישי של 2011 נמשכה מגמת ההאטה בפעילות העסקית של גוש האירו, והצמיחה בו הסתכמה בכ- 0.8 אחוז בלבד בחישוב שנתי, בדומה לשיעור ברביע הקודם. רק בגרמניה ובצרפת נרשם שיפור. מדד מנהלי הרכש של גוש האירו מצביע על המשך התכווצות הפעילות הן בתעשייה והן בשירותים גם ברביע הרביעי, נוסף על הרעה במדד ההזמנות החדשות בתעשייה ובהיקף הסחר הקמעוני. שיעור האבטלה בגוש האירו הגיע בחודשים אוקטובר ונובמבר לשיא של 10.3 אחוזים. לנוכח ההאטה בפעילות הוריד הבנק המרכזי האירופי (ECB) את הריבית בחודשים נובמבר ודצמבר לרמה של אחוז אחד בלבד, אף שקצב האינפלציה השנתי בגוש האירו גבוה יחסית. הירידות של מחירי האנרגיה, המתכות הבסיסיות ובמיוחד

²⁰ ההורדות בוצעו לרוב בתחילת ינואר, לאחר שבדצמבר פורסמה האזהרה.

²¹ סוכנות דירוג האשראי Moody's הודיעה על הורדת דירוג האשראי של בלגיה בשתי דרגות, וסוכנות דירוג האשראי Fitch הוזירה את בלגיה, איטליה, ספרד, אירלנד ומדינות נוספות מהורדת דירוג האשראי, והציבה את צרפת ב-negative watch, בעקבות המחסור בתוכנית כוללת לטיפול במשבר החוב באירופה.

8. הכלכלה העולמית

בתקופה הנסקרת החריף משבר החוב במדינות גוש האירו, והוא ממשיך לסכן את הצמיחה העולמית. למרות מספר צעדים בוני אמון שננקטו לאחרונה, משבר החוב באירופה עדיין בעיצומו, אך גם אם ימצא פתרון, יצטרכו משקים רבים להתמודד עם צמיחה שלילית, על רקע מדיניות הצנע הנדרשת לשם צמצום החוב הציבורי. המדדים המובילים למצב מחזור העסקים (Leading Composite OECD Indicators) מצביעים על המשך ההאטה של הפעילות הכלכלית במרבית מדינות OECD ובמדינות נוספות. יתר על כן, בגוש האירו בכללו ובמשקים הגדולים בו – בהם גרמניה, צרפת ואיטליה – וכן בבריטניה, ברזיל והודו המדד מצביע על רמת פעילות שמתחת למגמה הרב-שנתית. הבנק העולמי הוריד את תחזית הצמיחה לשנת 2012 בשיעור חד, מ-3.6 ל-2.5 אחוזים; בגוש האירו צפויה התכווצות של 0.3 אחוז, בארה"ב צפויה צמיחה של 2.2 אחוזים, ובמשקים המתעוררים – צמיחה מתונה, יחסית לעבר, 5.4 אחוזים. סוכנות דירוג האשראי S&P הורידה

שלא יחצה את הרף של 3.0 אחוזים מהתמ"ג. ואולם, אי-וודאות אופפת את פרטי התוכנית ואת השלכותיה.

באיטליה, יוון וספרד הוקמו לאחרונה ממשלות חדשות, שמטרתן המרכזית להעביר תוכניות קיצוצים נרחבות ולייצב את המצב הפיסקלי. הממשלה החדשה ביוון הוקמה כממשלת אחדות לאומית זמנית, שאמורה לכהן עד פברואר 2012. בספרד התחלפה הממשלה בבחירות כלליות, וראש הממשלה החדש התחייב לעמוד ביעד גירעון של 4.4 אחוזים, לעומת כ-6.2 אחוזים כיום.

החששות של השווקים לגבי יכולתה של איטליה לשרת את החוב, שהגיע לכ-120 אחוז תוצר, התבטאו בעלייה חריגה של תשואות איגרות החוב הממשלתיות שלה לרמות שלא ניתן לקיימן לאורך זמן. בסוף נובמבר הרקיעה התשואה על איגרת חוב ל-3 שנים לרמה הקרובה ל-8 אחוזים, והתשואה על איגרת ל-10 שנים זינקה ל-7.3 אחוזים. הבנק המרכזי האירופי נאלץ לקנות איגרות חוב איטלקיות בשוק כדי להוריד את התשואות. התפטרותו של ראש ממשלת איטליה ברלוסקוני, לאחר שהפרלמנט האיטלקי אישר את חבילת הצנע שנועדה לצמצם את חובותיה של איטליה ולעודד צמיחה²³, סללה את הדרך לכינון ממשלה טכנוקרטית בראשותו של מריו מונטי. ראש הממשלה החדש כבר הצליח להעביר תוכנית קיצוצים בסך כ-30 מיליארד אירו.

בארה"ב נרשמה ברביע השלישי של 2011 צמיחה של כ-2 אחוזים (במונחים שנתיים), אך מרבית הנתונים האחרונים הפתיעו לטובה, והם מאותתים על צמיחה גבוהה מהצפוי ברביע הרביעי. כמה מההתפתחויות המעודדות הן גידול של הייצור התעשייתי ושל הוצאות הצרכנים, עלייה של מדד מנהלי הרכש, עלייה חדה של מדד אמון הצרכנים, ירידה של שיעור האבטלה מ-9 אחוזים בספטמבר ל-8.5 אחוזים בדצמבר וירידה של מספר דורשי העבודה. זה מספר חודשים

המזון בתקופה הנסקרת (איור א'-22) תרמו להתמתנות קצב האינפלציה ל-2.7 אחוזים בסוף השנה.

לקראת סוף חודש אוקטובר הסתיימו הדיונים בפסגת האיחוד האירופי בשלושה סיכומים מרכזיים: תספורת של 50 אחוזים למחזיקי איגרות החוב של יוון; הזרמת הון למערכת הבנקאית האירופית, לאחר שהיא תספוג את מחיקת החובות של יוון; והגדלת קרן החילוץ האירופית EFSF מהיקף של 440 מיליארד אירו לטריליון אירו. כחודש מאוחר יותר הוסכם על אופן הרחבת אותה קרן חילוץ, בדרך של הענקת רשת ביטחון מפני הפסדים למחזיקי אג"ח של ממשלות אירופה, או בדרך של הקמת קרנות מיוחדות, שתפקידן יהיה לרכוש איגרות חוב של ממשלות אירופה בשוק המשני. בגלל התנגדות של בריטניה לא הושגה הסכמה לגבי הזרמה של 200 מיליארד אירו לקרן המטבע הבין-לאומית לשם הלוואות למדינות מוכות חוב²². בסוף נובמבר אושרה העברה של 8 מיליארד אירו ליוון – התשלום השישי במסגרת חבילת הסיוע הכוללת, העומדת על 110 מיליארד אירו; זאת לאחר שראש ממשלת יוון דאז, פפנדראו, חזר בו מכוונתו לערוך משאל עם על תוכנית החילוץ ליוון.

בשל אי-הוודאות לגבי עתידו של גוש האירו רמת התנודתיות בשווקים הפיננסיים הייתה גבוהה, אך בשלהי התקופה הנסקרת השתררה רגיעה מסוימת, הודות לנקיטת מספר צעדים מייצבים: הבנקים המרכזיים של ארה"ב, קנדה, בריטניה, יפן, גוש האירו ושווייץ הסכימו על הזרמת נזילות לבנקים ברחבי העולם החל מ-5 בדצמבר כדי להגביר את הנזילות ולהוזיל את האשראי; ב-21 בדצמבר סיפק הבנק המרכזי האירופי (ECB), בצעד חריג, אשראי בהיקף של 489 מיליארד אירו לכ-523 בנקים וגופים פיננסיים באירופה בריבית ממוצעת של אחוז אחד בלבד, במטרה להפחית את מחנק האשראי על ידי הזרמת הון למערכת הפיננסית, ובכך לעודד את הבנקים לרכוש איגרות חוב ממשלתיות של מדינות מוכות חוב ולאפשר להן גיוס הון במחירים סבירים. בעקבות צעד זה ירדו התשואות הקצרות במדינות דרום אירופה. מנהיגי גרמניה וצרפת הציעו אמנה חדשה לאירופה, שמטרתה להבטיח הקמת איחוד פיסקלי. במרכז האמנה דרישה מחברות גוש האירו לעמוד בגירעון תקציבי

²² לעת עתה הוסכם על הזרמת 150 מיליארד בלבד, וארבע מדינות שאינן בגוש האירו (שוודיה, דנמרק, פולין וצ'כיה) יסייעו בתרומה.

²³ תוכנית זו כוללת מכירת נכסים ממשלתיים בהיקף רחב, הפחתת הבעלות הממשלתית על שירותים מקומיים, הקפאת משכורות במגזר הציבורי עד 2014, העלאת גיל הפרישה לנשים במגזר העסקי ל-65, בדומה לגברים, והמשך העלאת גיל הפרישה לכולם מ-65 ל-67 עד שנת 2026, העלאת שיעור המע"מ, הטלת מסים חדשים על הגז והנפט והגברת האכיפה של גביית המסים; ומהצד האחר – הקלות מס לחברות המגייסות עובדים צעירים והגמשת שוק העבודה וליברליזציה של מקצועות סגורים.

סוף ספטמבר 2012. סוכנות דירוג האשראי Fitch הורידה את תחזית דירוג האשראי של ארה"ב מ"יציב" ל"שליילי", אך השאירה את דירוג האשראי המושלם שלה.

התמ"ג היפני התרחב ברבע השלישי של 2011, לראשונה זה ארבעה רבעים, וצמח בקצב שנתי של כ-6.1 אחוזים; זאת בהובלת היצוא, שהתאושש מרעידת האדמה והצונאמי שפקדו את יפן במאוס. ואולם קצב הצמיחה צפוי להתמתן כבר ברבע הרביעי, בשל האטה בביקושים ליצוא היפני באירופה והתחזקות היין.

התגברות אי-הוודאות באירופה הקרינה גם על המשקים המתעוררים. האינדיקטורים הכלכליים השוטפים שם מצביעים על ירידה בצמיחה, וזאת הן בגלל ההאטה הכלכלית הגלובלית והן בגלל ההאטה בביקושים המקומיים. הכלכלה הסינית ממשיכה לצמוח בקצב גבוה יחסית; בהודו ירד שיעור הצמיחה במידה ניכרת; ובברזיל נרשמה ברבע השלישי צמיחה אפסית. קובעי המדיניות במשקים המתעוררים נאלצו לעבור למדיניות מוניטרית מרחיבה.

מייצר המשק האמריקאי למעלה מ-100 אלף משרות חדשות לחודש, ובחודש דצמבר נוספו למעלה מ-200 אלף משרות – הפעם גם בענף התעשייה, לראשונה לאחר תקופה ארוכה. עם זאת, הצמיחה בארה"ב מבוססת בחלקה על הטבות מס זמניות, שעל פי הערכת הכלכלנים מוסיפות כאחוז אחד לצמיחת התמ"ג. ה-Reserve Federal ממשיך להחזיק את הריבית ברמה אפסית, ומתחייב להשאירה ברמה זו עד שנת 2014, אף על פי שקצב האינפלציה ב-2011 הגיע ל-3.4 אחוזים. כל עוד המשק האמריקאי ימשיך לצמוח בקצב סביר יימנע ה-Fed מביצוע תוכנית הרחבה כמותית שלישית.

מצבה הפיסקלי של ארה"ב ממשיך להיות לא ברור. ועדת העל המשותפת לרפובליקאים ולדמוקרטים לא הצליחה להגיע להסכמה לגבי הקיצוצים הנדרשים לשם הפחתת החוב הלאומי, העומד כיום על למעלה מ-12 טריליון דולרים. בהעדר פתרון לבעיית הגירעון אישר הסנאט באמצע דצמבר תוכנית בהיקף של 915 מיליארד דולרים, שתבטיח את המשך הפעילות השוטפת של הממשלה עד

לוח א'-1: החשבונאות הלאומית, 2010 ו-2011
(שיעורי השינוי באחוזים, במחירים קבועים, במונחים שנתיים, בניכוי עונתיות)

III/2011											
החודש	לעומת	כל רביע לעומת קודמו					2011	2010 ^{1,2}			
האחרון	הרביע										
שלגביו	המקביל	2011		2010							
יש נתון	אשתקד ²	III	II	I	IV	III					
9	5.3	3.6	3.8	4.9	7.3	4.9	4.8	4.8	התוצר המקומי הגולמי		
9	5.6	4.9	3.0	5.3	8.6	4.9	5.1	5.8	התמ"ג של המגזר העסקי		
9	4.2	1.8	-0.2	6.7	10.2	1.3	4.0	5.3	הצריכה הפרטית		
9	15.2	3.6	18.0	51.8	22.7	8.0	19.2	4.0	ההשקעה המקומית הגולמית		
9	20.4	13.5	14.5	19.6	25.5	16.0	15.8	13.6	ההשקעה בנכסים קבועים		
9	6.9	-0.5	7.9	9.3	1.3	2.9	3.0	10.7	היצוא של סחורות ושירותים למעט יהלומים		
9	8.6	-1.6	6.4	18.1	-5.1	-2.2	3.8	16.6	היצוא של סחורות ³		
9	7.5	-4.9	5.8	5.7	19.7	21.2	6.0	6.4	היצוא של שירותים ³		
9	9.8	-2.6	5.8	21.3	13.7	-0.6	8.5	9.5	היבוא של סחורות ושירותים למעט יהלומים ⁴		
9	14.5	0.1	-1.1	45.1	11.1	8.8	11.3	18.6	היבוא של סחורות ⁵		
9	2.2	-19.4	30.7	9.5	-2.0	5.9	3.9	-2.4	היבוא של שירותים ⁵		
9	5.0	8.0	-3.5	2.8	5.8	6.6	4.5	2.5	הצריכה הציבורית		
9	5.0	8.9	-3.9	3.2	6.1	5.9	4.2	2.2	הצריכה הציבורית למעט היבוא הביטחוני		
9	6.6	4.3	2.9	13.3	10.6	3.5	6.6	4.3	השימושים המקומיים		

¹ לעומת השנה הקודמת.

² נתונים מקוריים.

³ חישוב חדש - ללא סובסידיות.

⁴ ללא יבוא ביטחוני, אניות ומטוסים.

⁵ חישוב חדש - ללא מטוסים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח א'-2: אינדיקטורים לפעילות העסקית, 2011
(שיעורי השינוי באחוזים, בניכוי עונתיות)

ספטמבר עד דצמבר 2011			כל חודש לעומת קודמו						
החודש	לעומת	לעומת	2011						
האחרון	התקופה	התקופה							
שלגביו	המקבילה	הקודמת							
יש נתון*	אשתקד ¹	הקודמת	דצמבר	נובמבר	אוקטובר	ספטמבר	אוגוסט	יולי	
12	3.9	0.8	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	המדד המשולב למצב המשק
12	3.3	1.0	-4.7	2.0	0.1	3.2	-1.9	-2.4	המסחר הקמעוני המאורגן
11	4.4	2.1		-2.1	2.3	0.8	-0.2	1.9	הייצור התעשייתי (ללא יהלומים)
11	0.5	-1.6		-0.6	-0.2	0.5	-2.7	0.4	מדד הפדיון בענף המסחר
11	2.1	-0.4		-0.3	0.0	1.5	-2.5	-0.4	מדד הפדיון - מסחר ושירותים
12	4.1	1.3	0.1	1.2	-15.8	21.5	-4.1	-7.8	מדד היצוא - שירותים
12	-3.6	4.3	-3.1	2.4	0.2	5.8	-0.4	-2.7	כניסת תיירים
									הבנייה למגורים
11	-7.4	-2.8		-3.9	-9.1	7.8	-6.4	5.3	התחלות הבנייה של דירות
11	-0.3	-3.4		-26.9	14.0	-4.3	6.3	-6.4	סיומי הבנייה של דירות
					1,286	1,075	1,800	2,873	אישורי קרקע של ממ"י (יחידות דיור) ^{2,1}
									ממצאי סקר המגמות בעסקים (מאזן הנטו) ^{3,1}
12			-10.5	-8.2	-11.4	-9.9	-6.4	-2.7	המאזן המשוקלל של המגזר העסקי בהווה ⁴
12			-9.3	-9.8	-7.1	-6.1	-2.2	0.1	המאזן המשוקלל של המגזר העסקי ⁵
12			-3.5	-6.3	-5.6	-3.9	-6.6	-4.7	תפוקת החברות התעשייתיות ⁵
12			-37.2	-28.0	-28.0	-14.0	0.2	13.0	מכירות חברות המסחר ⁵

* כשחודש זה הוא דצמבר (12) מושוות קבוצות של ארבעה חודשים, כשחודש זה הוא ספטמבר (9) ההשוואה היא רבעונית, כשחודש זה הוא נובמבר (11) ההשוואה היא ספטמבר עד נובמבר מול מאי עד יולי.

¹ נתונים מקוריים.

² עסקאות קרקע המאושרות ע"י מינהל מקרקעי ישראל (ממ"י), בתקופה הרלוונטית. הנתונים מוצגים במספרים מוחלטים.

³ מאזן הנטו הוא ההפרש בין אחוז החברות המדווחות על עלייה לבין אחוז החברות המדווחות על ירידה.

⁴ בחודש שבו נערך הסקר.

⁵ בשלושת החודשים שלפני חודש ביצוע הסקר לעומת שלושת קודמיהם.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד הבינוי והשיכון ועיבודי בנק ישראל.

לוח א'-3: אינדיקטורים להתפתחות שוק העבודה, 2010 ו-2011
(שיעורי השינוי באחוזים, בניכוי עונתיות)

ספטמבר עד דצמבר 2011										
החודש	לעומת	לעומת	כל רביע לעומת קודמו						III/2011	
האחרון	התקופה	התקופה	2011			2010				
שלגביו	המקבילה	התקופה							III/2011	
יש נתון*	אשתקד ¹	הקודמת	IV	III	II	I	IV	III	(אלפים)	
9	1.2	0.3		0.3	0.5	0.0	0.5	1.4	3,214.0	כוח העבודה האזרחי
9	2.4	0.3		0.3	0.9	0.6	0.6	1.3	3,035.2	המועסקים הישראליים
9	4.7	-0.4		-0.4	-0.1	2.5	2.8	-1.0	917.9	בשירותים הציבוריים
9	1.4	0.3		0.3	1.1	-0.1	-0.1	1.5	2,110.3	במגזר העסקי
9	7.9	1.7		1.7	2.3	3.0	0.8	-2.2	291.5	המועסקים הזרים ומהשטחים (לא מנוכה עונתיות)
9	4.6	0.5		0.5	-0.5	0.0	1.1	0.6	36.6	ממוצע שעות העבודה השבועיות למועסק ישראלי (שעות)
9	6.4	1.5		1.5	0.5	0.3	1.3	1.2	103,225.9	תשומת העבודה השבועית במגזר העסקי (כולל שטחים זרים)
9	6.2	1.5		1.5	0.3	-0.2	1.4	1.6	90,389.9	ישראלים בלבד
9	11.7	-3.2		-3.2	1.6	3.1	4.7	2.1	20,451.7	תשומת העבודה השבועית בשירותים הציבוריים (ישראליים)
9	-14.2	0.7		0.7	-6.8	-8.0	-1.3	2.6	178.8	הבלתי מועסקים
8				-0.7	0.6	-2.5	-1.6	0.1	182.1	דורשי העבודה
12	-0.5	1.9	-1.1	4.2	-1.7	-5.2	5.1	-6.1	73.3	התביעות לתשלומי דמי אבטלה
12			0.8	1.5	1.3	2.0	1.5	0.9		מאזן התעסוקה מסקר המעסיקים של התמ"ת ²
12	12.0	0.8	-2.1	1.2	8.4	0.7	5.7	6.8	67.2	המשרות הפנויות (לפי הלמ"ס) ¹
10	2.4	0.7	0.3	0.8	0.4	-1.0	0.9	-0.2		השכר הריאלי למשרת שכיר ³
10	3.1	1.7	1.9	0.8	-0.1	-0.6	0.6	0.6		בשירותים הציבוריים
10	2.0	0.8	1.0	1.1	0.2	-1.0	0.2	0.5		במגזר העסקי
10	5.3	1.2	0.7	0.8	0.9	0.6	2.2	0.4	8,585.8	השכר הנומינלי למשרת שכיר ³ (ש)
10	6.0	2.5	2.8	0.7	1.1	0.4	1.8	1.2	8,229.1	בשירותים הציבוריים
10	4.9	1.1	1.3	0.9	0.6	0.8	1.4	1.2	8,755.4	במגזר העסקי
9	-2.4			-1.7	-1.1	-0.1	0.4	0.2		עלות העבודה ליחידת תוצר
				(אחוזים, בניכוי עונתיות)						
9				57.4	57.5	57.5	57.7	57.7		שיעור ההשתתפות
9				54.2	54.3	54.0	53.9	53.9		שיעור התעסוקה
9				5.6	5.5	6.0	6.5	6.6		שיעור האבטלה
9				30.9	28.9	29.8	33.3	32.1		עומק האבטלה ⁴

* ראו הערת כוכבית בלוח א'-2.

¹ נתונים מקוריים.

² אינדיקס משרות בניכוי פליטות עובדים, כאחוז מסך העובדים בעסקים שבמדגם סקר המעסיקים. הנתונים מעובדים בבנק ישראל.

³ כולל עובדים זרים ועובדים מהשטחים. נתונים מנוכי עונתיות.

⁴ המובטלים המחפשים עבודה מעל חצי שנה מתוך סך כל המובטלים (נתונים מקוריים).

המקור: סקר כוח האדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. לזאת למעט נתוני הישראלים והלא-ישראלים במגזר העסקי, תשומת העבודה במגזר העסקי וסך המועסקים הישראליים, שמקורם באומדני החשבונאות הלאומית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; דורשי העבודה, שמקורם בשירות התעסוקה; התביעות לתשלומי דמי אבטלה, שמקורן במוסד לביטוח לאומי; המשרות הפנויות, שמקורן בסקר המשרות הפנויות של הלמ"ס; ומאזן התעסוקה, שמקורו בסקר המעסיקים של משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה.

לוח א'-4: ביצוע התקציב של הממשלה, 2010 ו-2011

ספטמבר עד דצמבר 2011												
יש נתון*	החודש האחרון שלגביו	לעומת התקופה המקבילה	לעומת התקופה הקודמת	כל רביע לעומת קודמו						2010 ¹	2011	
				2011			2010					
				IV	III	II	I	IV	III			
9				-1.6	-1.9	1.8	-6.5	-0.4	-0.6	-2.5	הגירעון המקומי כאחוז מהתוצר	
9				-2.2	-3.0	0.5	-7.8	-1.8	-3.3	-3.7	הגירעון הכולל ללא אשראי כאחוז מהתוצר	
הסטייה המצטברת מתוואי התקציב המקומי ללא אשראי ²												
12	-8.3	1.8		-5.6	-4.6	-1.0	0.5	4.9	2.2	-5.6	10.5	בהכנסות
12	-0.3	4.0		2.0	-2.9	-2.1	-0.2	3.7	-2.8	-3.1	-1.3	בהוצאות
12	-7.9	-3.4		-2.0	-1.7	0.6	0.0	1.3	5.0	-2.5	11.8	בגירעון
12	-5.0	-12.1		-18.5	-4.9	-6.4	1.1	-16.2	-3.7	-28.7	-30.2	הגירעון הכולל ללא אשראי
כל חודש לעומת מקבילו אשתקד												
2011												
יולי אוגוסט ספטמבר אוקטובר נובמבר דצמבר												
שיעור השינוי הריאלי												
12	2.0			12.0	0.8	2.5	-6.3	6.1	-0.8			ההכנסות המקומיות של הממשלה ללא אשראי
11	-0.8				1.1	-2.7	-0.9	3.0	2.4			הכנסות הממשלה ממסים
12	2.2			23.1	-4.3	-4.1	-2.6	8.6	4.8			מזה: הכנסות ממש הכנסה נטו
12	3.2			-3.3	8.5	-1.3	7.6	3.0	5.1			הכנסות ממע"מ ברוטו
12	6.2			5.4	1.4	8.2	9.8	3.0	-1.0			ההוצאות המקומיות של הממשלה ללא אשראי
10	3.4					-2.7	9.9	-0.1	1.4			קצבאות הביטוח הלאומי
10	3.0					-2.2	7.5	-4.6	-11.2			מזה: דמי אבטלה
10	-5.9					-7.8	-4.0	-5.7	-5.8			הבטחת הכנסה ³
11	3.9			3.8	5.6	2.3	3.9	2.9				נבייה של המוסד לביטוח לאומי מהציבור

* ראו הערת כוכבית בלוח א'-2.

¹ לעומת השנה הקודמת.

² התוואי נקבע בהתאם ליעד הגירעון. הנתונים לעומת התקופה הקודמת ולעומת התקופה המקבילה אשתקד הם הפרשים.

³ לא כולל השלמת הכנסה בקצבת זיקנה ושאיירים.

המקור: משרד האוצר, המוסד לביטוח לאומי ועיבודי בנק ישראל.

לוח א'-5: סחר החוץ, מאזן התשלומים ויתרות מטבע החוץ, 2010 ו-2011
(מנוכה עונתיות)

ספטמבר עד דצמבר 2011										
החודש האחרון שלגביו יש נתון*	לעומת התקופה המקבילה אשתקד ²	לעומת התקופה הקודמת	2011			2010			2010 ^{2,1}	
			IV	III	II	I	IV	III		
			שיעורי השינוי ³ (אחוזים)							
המסחר בסחורות ⁴										
12	12.3	-5.7	-5.8	0.6	5.5	9.3	9.9	1.6	19.0	יבוא הסחורות
12	4.7	-7.8	-6.8	-2.2	6.2	2.8	13.5	1.7	14.3	מזה: נכסי הצריכה
12	32.9	-1.3	-3.9	5.1	7.6	18.1	13.4	4.1	12.8	נכסי ההשקעה
12	7.4	-6.7	-6.2	-0.3	4.3	8.7	7.0	0.6	23.4	התשומות לייצור
12	9.7	-1.9	-1.3	-0.7	0.4	9.7	0.9	1.2	16.2	יצוא הסחורות
12	9.8	-2.1	-1.4	-0.6	0.7	9.7	0.7	1.6	16.3	מזה: היצוא התעשייתי
12	5.7	2.1	8.8	-6.9	-2.9	7.1	0.1	4.4	12.3	מזה: טכנולוגיה עילית
מאזן התשלומים										
9			22,939	22,658	21,992	20,827	20,124	80,437		יצוא הסחורות והשירותים
9			23,151	23,350	22,598	20,113	18,710	76,010		יבוא הסחורות והשירותים
9			-212	-692	-606	715	1,415	4,427		העודף/הגירעון בחשבון סחורות ושירותים
9			586	-247	307	730	1,973	6,542		העודף/הגירעון בחשבון השוטר
9			-450	3,090	1,579	1,826	540	1,671		החשבון הפיננסי (למעט יתרות המט"ח) ²
9			2,326	1,397	2,358	2,426	1,650	5,152		מזה: ההשקעות הישירות של תושבי חוץ ²
9			-1,662	728	1,811	4,328	323	9,028		השקעות תושבי חוץ בתיק ניירות הערך למסחר ²
9										ההשקעות הישירות וההשקעות של תושבי ישראל בתיק ניירות הערך למסחר בחו"ל ²
9				1,359	1,316	3,192	2,500	6,292	17,621	
12	5.6	-4.1	74,875	76,329	77,413	74,526	70,913	66,271	70,913	היתרות בבנק ישראל, לסוף תקופה ²
9				-24.4	-23.9	-23.9	-23.7	-23.4	-24.0	החוב החיצוני נטו (באחוזי תוצר) ^{2,5}

* ראו הערת כוכבית בלוח א'-2.

¹ לעומת השנה הקודמת.

² נתונים מקוריים.

³ שיעורי השינוי מתייחסים להיקפים הדולריים של היבוא והיצוא.

⁴ נתוני המסחר בסחורות הם ללא אניות, מטוסים, יהלומים ודלק.

⁵ התוצר מחושב לפי שער דולר של סוף תקופה.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

לוח א'-6: מדדי מחירים נבחרים, שער החליפין האפקטיבי, האשראי הבנקאי החופשי, הריביות, התשואות ומדד המניות, 2011

(שיעורי השינוי באחוזים)

ספטמבר עד דצמבר 2011			כל חודש לעומת קודמו						
לעומת	לעומת	לעומת	2011						
החודש	התקופה	התקופה	דצמבר	נובמבר	אוקטובר	ספטמבר	אוגוסט	יולי	
האחרון	המקבילה	הקודמת							
שלגביו	אשתקד								
יש נתון*									
12	2.2	-0.2	0.0	-0.1	0.1	-0.2	0.5	-0.3	מדד המחירים לצרכן
12	2.2	0.5	0.1	0.1	0.2	0.1	0.3	-0.6	מדד המחירים לצרכן מנוכה עונתיות
10	6.9	-1.2			-0.3	-0.9	-0.3	0.2	מדד מחירי דירות בבעלות ¹
12	13.7	-2.6	0.1	-3.2	7.1	-6.1	-9.5	-0.8	מדד המניות הכללי ²
12	2.2	3.8	0.0	1.2	-1.1	1.9	3.4	0.0	שער החליפין האפקטיבי הריאלי ³
12	1.6	3.1	-0.2	1.1	-1.3	1.3	3.7	-0.2	שער החליפין האפקטיבי הנומינלי
12	7.7	2.2	-1.1	0.2	0.6	0.6	1.2	0.7	האשראי הבנקאי החופשי
12	1.9	3.0	2.8	3.0	3.1	3.3	3.3	3.3	הריבית האפקטיבית במכרז פיקדון יומי ²
10	0.6	1.2			1.2	1.3	1.4	1.4	התשואה לפדיון של אג"ח ל-5 שנים ²
12	67.3	38.1	8.9	21.1	-18.6	28.5	14.6	0.5	פרמיית הסיכון ^{2,4}
שיעור השינוי ב-12 החודשים האחרונים ⁵									
12	2.6		2.2	2.6	2.7	2.9	3.4	3.4	מדד המחירים לצרכן

* ראו הערת כוכבית בלוח א'-2.

¹ אינו חלק ממדד המחירים לצרכן.

² נתון ממוצע ליום בחודש.

³ שער החליפין האפקטיבי הריאלי הוא ממוצע גיאומטרי משוקלל (לפי היקף הסחר) של שערי החליפין של השקל מול 28 מטבעות המייצגים את 38 שותפות הסחר העיקריות של ישראל, בניכוי הפער בשיעורי האינפלציה בין ישראל למדינות אלו.

⁴ על Credit Default Swap לחמש שנים. מחושב כהפרש בנקודות אחוז.

⁵ שיעור השינוי מחושב לעומת התקופה המקבילה אשתקד.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

לוח א'-7: מדדים להתפתחויות הכלכליות במדינות המתקדמות והמתפתחות¹
שיעורי השינוי השנתי, באחוזים²

2012	2011	2010	2009		
תחזית	תחזית				
4.0	4.0	5.1	-0.7		התמ"ג העולמי
1.9	1.6	3.1	-3.7	במדינות המתקדמות	
6.1	6.4	7.3	2.8	במדינות המתפתחות	
5.8	7.5	12.8	-10.7		הסחר העולמי
4.0	5.9	11.7	-12.4	יבוא	במדינות המתקדמות
5.2	6.2	12.3	-11.9	יצוא	
8.1	11.1	14.9	-8.0	יבוא	במדינות המתפתחות
7.8	9.4	13.6	-7.7	יצוא	
-3.1	30.6	27.9	-36.3	נפט ³	מחירי הסחורות הלא מעובדות (בדולרים)
-4.7	21.2	26.3	-15.7	אחר	
1.4	2.6	1.6	0.1	במדינות המתקדמות	האינפלציה (מדד המחירים לצרכן)
0.5	0.4	0.5	1.1	על הפיקדונות בדולרים	שיעורי ריבית לזמן קצר (אחוזים) ⁴
1.2	1.3	0.8	1.2	על הפיקדונות באירו	
7.9	7.9	8.3	8.0	במדינות המתקדמות	שיעור האבטלה

¹ בהגדרות ה-World Economic Outlook ישראל נכללת בין המדינות המתקדמות. המדינות הן המדינות המפותחות וחלק מהשווקים המתעוררים.

² פרט לשיעורי הריבית והאבטלה (באחוזים).

³ המחיר הממוצע של חבית נפט גולמי (U.K. Brent, Dubai, West Texas) ב-2010 היה 79.03 דולרים של ארה"ב, ללא עלויות הובלה. המחיר החזוי לשנת 2011 הוא 103.20 דולרים, ולשנת 2012 - 100.00 דולרים.

⁴ על הפיקדונות בדולרים - ריבית ה-LIBOR לשישה חודשים; על הפיקדונות באירו - ריבית ה-LIBOR לשלושה חודשים. המקור: World Economic Outlook (IMF), לפי העדכון מספטמבר 2011.

חלק ב': הרחבה בסוגיות נבחרות

כדי שאומדן זה יהיה שימושי להשוואה בין-לאומית חיוני שדרך חישובו תהיה זהה לכל המדינות. ב-OECD פותחה שיטה המשתמשת במיגוון נתונים על בסיסי המס השונים והפעילות המקרו-כלכלית²; על פיה אנו מחשבים להלן את תוואי הגירעון מנוכה המחזור בישראל ב-15 השנים האחרונות. ואולם הצורך באחידות בין המדינות מונע שימוש במלוא הנתונים הקיימים בכל מדינה, ובכך מגביל את היכולת של OECD לדייק באמידה. לכן אנו מנתחים מספר בעיות פוטנציאליות בשיטה זו, ובוחנים את השלכותיהן על האומדנים המתקבלים בישראל.

עיקרה של השיטה החדשה של OECD הוא אמידה דיפרנציאלית של גמישויות הרכיבים השונים של תקבולי המסים ביחס למחזור העסקים (הנמדד באמצעות פער התוצר), ועל פיה – חישוב ממוצע משוקלל של הגירעון מנוכה המחזור ביחס לתוצר הפוטנציאלי של המשק. בשיטה זו, בניגוד לשיטה הנפוצה במרבית המדינות ובכללן בישראל, מחשבים בנפרד את גמישות ההכנסות ממסים לכל סוג מס כדי לשקף את השינויים החלים על פני זמן בהרכב ההכנסות ממסים ובגמישות של מסים ספציפיים כתוצאה משינויים בחקיקה ובהתפלגות ההכנסות. כך, למשל, שינויי חקיקה שהופכים את מערכת מס ההכנסה לפרוגרסיבית³ יותר יגדילו את גמישות ההכנסות ממסים לתוצר, אך באמידה אקונומטרית (השיטה האלטרנטיבית לחשוב גמישויות) יזוהה שינוי כזה רק כעבור מספר שנים. זאת ועוד, הניתוח בשיטת OECD מאפשר לזהות את רכיבי ההבדלים בגמישויות בין המדינות. שיטה זו יושמה גם לאמידת הגירעון מנוכה המחזור במספר מדינות בדרום אמריקה⁴, כך שניתן להשוות את התוצאות בישראל גם לתוצאות במדינות אלו.

² N. Girouard and C. Andre (2005). "Measuring Cyclically-Adjusted Budget Balances for OECD Countries," OECD Economics Department Working Paper No. 434.

³ ככל ששיעור המס גדל בצורה חדה יותר עם גידול ההכנסה כך המיסוי מוגדר כפרוגרסיבי יותר.

⁴ ראו C. Daude, A. Melguizo and A. Neut (2010). "Fiscal Policy in Latin America: Better After All?", *Economics*, 2010-24, Oct.

הגירעון מנוכה המחזור בישראל¹

- גמישות תקבולי הממשלה ממסים למחזור העסקים בחישוב על פי השיטה הננקטת ב-OECD היא 1.25, גבוהה מאשר במדינות OECD ודרום אמריקה.
- הגמישות הגבוהה של תקבולי המסים בישראל נובעת מהפרוגרסיביות הגבוהה של מס ההכנסה בישראל ומהגמישות הגדולה יחסית של סך תשלומי השכר במשק לשינויים בפער התוצר.
- גמישות סך תשלומי השכר במשק לפער התוצר בישראל גבוהה ביחס למדינות OECD, מה שהקטין את רגישות רווחי החברות בישראל לשינויים במחזור העסקים ותרם לעמידות המשק במשברים האחרונים.
- למרות הגמישות הגבוהה יותר של המסים, ההשפעה של פער התוצר על גירעון הממשלה הרחבה בישראל – גידול של 0.46 אחוז תוצר בגירעון לכל אחוז של פער התוצר – דומה לממוצע ב-OECD. זאת בשל דמי האבטלה הנמוכים אצלנו ובשל רגישות קטנה יחסית של האבטלה בישראל למחזור העסקים.
- תיקון מספר בעיות פוטנציאליות בשיטת האמידה של OECD מקטין את גמישות תקבולי המסים בישראל ל-1.13 – גמישות שאינה שונה משמעותית מזו המתקבלת באמידה ישירה של גמישות סך ההכנסות ממסים לתוצר, במקום בשיטה המפורטת של OECD.
- מדיניות הריסון שנקטה הממשלה בין 2003 ל-2007 תרמה משמעותית להקטנת הגירעון, אך ההקטנה נתמכה במידה רבה גם בהתרחבות הפעילות, עם יציאת המשק מהמיתון. לעומת זאת, עליית הגירעון מסוף 2007 עד 2010 מוסברת כמעט במלואה בהפחתות שיעור המס, וההשפעה המחזורית עליה הייתה קטנה.

1. מבוא

הגירעון מנוכה המחזור של הממשלה הוא שיעור הגירעון השוטף, שממנו מנכים את השפעת מחזור העסקים על ההכנסות ממסים ועל חלק מרכיבי ההוצאה (ה"מייצבים האוטומטיים"). כלי זה מקובל במדינות המפותחות, וכן בישראל, לאפיון המדיניות הפיסקלית של הממשלה ומצבו הפיסקלי הבסיסי של המשק.

¹ מבוסס על מחקר של עדי ברנדר, יובל מזר, גיא נבון ואלה שחר.

2. חישוב הגמישויות בשיטת OECD

א. גמישות מס ההכנסה ודמי הביטוח הלאומי על עבודה שכירה לשכר

גמישות התקבולים ממס ההכנסה ודמי הביטוח הלאומי לבסיסיהם מחושבת כיחס בין שיעור המס השולי לשיעור המס הממוצע. שיעורים אלו משוקללים לפי משקל הנישומים בכל רמת הכנסה בכלל השכירים (על פי מספר הנישומים, לא על פי משקלם בתשלומי השכר במשק – ראו דיון בהמשך). הגמישות מושפעת משינויים במבנה מערכת המס (מדרגות המס, שיעורי המס בכל מדרגה וגודל הזיכויים): ללא מדרגות מס ובהעדר הטבות מס (כמו למשל במערכת ה-flat tax, הנהוגה במספר מדינות במזרח אירופה) הגמישות יחידתית, וככל שמערכת המס על השכר פרוגרסיבית יותר הגמישות גדולה יותר.

בהתאם לשיטת OECD נבנתה התפלגות השכירים המועסקים במשרה מלאה על בסיס סקר ההכנסות של הלמ"ס לשנת 2009, ובכל רמת שכר (במונחי השכר החודשי הממוצע) הוגדר משק בית מייצג, שבו שני ילדים ושני מועסקים, והמועסק השני משתכר 50 אחוזים משכרו של המפרנס העיקרי, העובד במשרה מלאה⁶. הגמישויות נאמדו כאמור בהתאם למשקלה של כל קבוצה במספר השכירים. המס השולי הוגדר על פי המס האפקטיבי; משמע שלגבי השכירים שלא מגיעים לסף המס, עקב נקודות הזיכוי המגיעות להם, הוגדר המס השולי כאפס.

התוצאות מלמדות כי מסי העבודה בישראל פרוגרסיביים יותר מאשר במדינות OECD. גמישות מס הכנסה בישראל לבסיס המס היא 2.1 (איור ב-1), לעומת 1.8, בממוצע, ב-OECD ו-2.0 במדינות האיחוד האירופי. רק במדינות בודדות הגמישות גבוהה מאשר בישראל. לעומת זאת הגמישות בישראל נמוכה מאשר במדינות דרום אמריקה, שבאחדות מהן (ברזיל, ארגנטינה ואורוגוואי) היא אף גבוהה מ-3. בחינה של נתוני ישראל לאורך העשור האחרון מלמדת כי הגמישות לא השתנתה משמעותית, למרות השינויים הניכרים בשיעורי המס.

גמישות דמי הביטוח הלאומי שמשלמים שכירים בישראל ביחס לשכר היא הגבוהה בקרב מדינות OECD, ונאמדת ב-1.35. גם במדינות דרום אמריקה הגמישות קרובה

בשנים האחרונות נטל המס בישראל דומה למוצע ב-OECD. יחד עם זאת יש הבדל בהרכב ההכנסות: בישראל תשלומי העובדים – ובעיקר תשלומי המעסיקים – למוסד לביטוח לאומי נמוכים מאוד ביחס למוצע במדינות OECD; לעומת זאת נטל המס העקיף גבוה יותר בישראל. כיוון שתקבולי המס העקיף רגישים פחות למחזורי העסקים, משקלם הגבוה יחסית צפוי להקטין את סך הגמישות של המסים למחזור העסקים בישראל בהשוואה למדינות OECD. לעומת זאת, החלק הנמוך יותר של מסי הביטוח הלאומי – המאופיינים בפרוגרסיביות נמוכה ביחס למס ההכנסה, ולכן גם בגמישות נמוכה יחסית – פועל להגדלת הגמישות הכוללת של המסים למחזור העסקים.

בתקבולי המסים ארבעה רכיבים עיקריים: מס הכנסה על השכר, דמי ביטוח לאומי ומס בריאות, מס חברות ומסים עקיפים. בחישובים המפורטים יותר שערכנו לגבי ישראל הוספנו בחינה נפרדת של המס על ההכנסות מעבודה עצמאית, ובחישוב המסים העקיפים בחנו בנפרד את גמישות תקבולי המע"מ, מס הקנייה, המכס ומסי הנדל"ן, והוספנו הנחות ספציפיות לגבי גמישותם של המסים על הכנסות פיננסיות ורכוש ושל האגרות.

הגמישות הכוללת של רכיב מס מסוים לתוצר היא מכפלת הגמישות של תקבוליו לבסיס המס בגמישות של בסיס המס לתוצר. שתי הגמישויות במכפלה משקפות כוחות שונים: מחזור העסקים משפיע על גביית המסים בעיקר דרך בסיס המס, השפעה הנאמדת על ידי גמישות בסיס המס לתוצר; לעומת זאת, גמישות גביית המסים לבסיס המס היא פרמטר מבני, ותלויה גם בהתפלגות ההכנסות ובשינויי חקיקה.

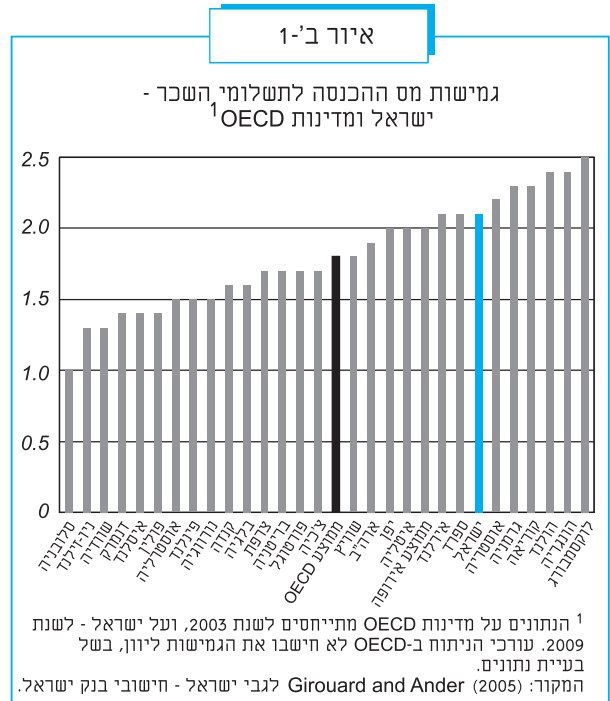
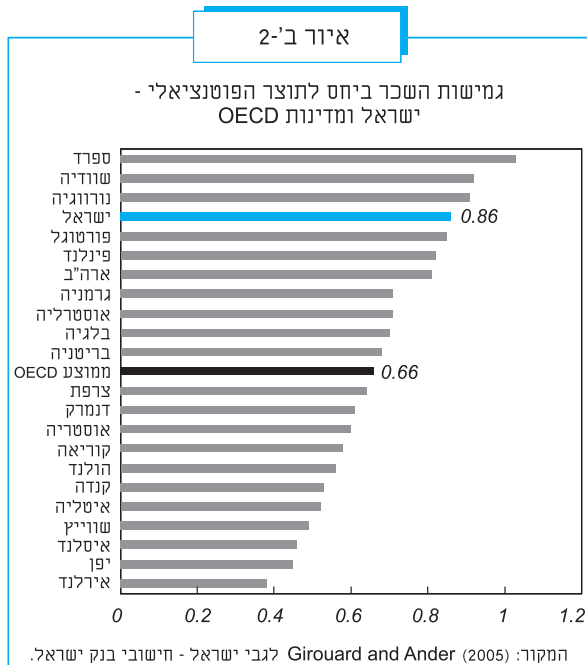
מצב מחזור העסקים נאמד באמצעות פער התוצר – ההפרש בין התוצר בפועל של המשק לבין התוצר הפוטנציאלי שלו, המוגדר כתוצר שניתן לייצר בניצולת מלאה של גורמי הייצור⁵. על פי האומדנים לישראל, בשנת 2000 ייצר המשק מעבר לתוצר הפוטנציאלי, בשנת 2003 נרשם שיא בפער התוצר, ובשנים 2007 ו-2008, ערב המשבר הגלובלי, ייצר המשק בהתאם לפוטנציאל שלו.

⁵ האומדן לישראל מתבסס על שיטת האמידה של:

Y. Menashe and Y. Yakhin (2005). "Mind the Gap: Structural and Nonstructural Approaches to estimating Israel's Output Gap", Israel Economic Review, No2.

⁶ דיון במשמעות הנחות אלה וחישוב אלטרנטיבי ראו בסעיף 3 להלן.

במשך בשנה מסוימת נאמד כמכפלה של השכר הממוצע במשק במספר השכירים באותה שנה, כפי שנעשה בחישוב הגירעון מנוכה המחזור במסמך של OECD⁹. באמידה לשנים 1995–2008 נמצא כי בישראל הגמישות של חלק השכר בתוצר לפער התוצר היא 0.86¹⁰, גמישות גבוהה בהשוואה למדינות OECD¹¹. הערך הממוצע של פרמטר זה במדינות OECD הוא 0.66, הטווח בהן הוא בין 0.38 ל-0.91 (איור ב'-2), וישראל נמצאת בחלק העליון של ההתפלגות, קרוב לנורווגיה, שוודיה, פורטוגל ופינלנד. לעומת זאת במרבית מדינות דרום אמריקה שנכללו במחקרם של Daude et. al, הנזכר לעיל, הגמישות גדולה מיחידתית. לגמישות הגדולה של שוק העבודה בישראל חשיבות רבה

ליחידתית, פרט לברזיל, שם היא 1.8. הפרוגרסיביות הגבוהה של דמי הביטוח הלאומי בישראל מוסברת בקיום שתי מדרגות מס, שיש ביניהן הבדלים משמעותיים בשיעור המס השולי (7.35 אחוזים ו-17.43 אחוזים ב-2009, כולל חלק המעביד ומס הבריאות); זאת שלא כמרבית מדינות OECD: באלה שיעור דמי הביטוח הלאומי קבוע, ברוב המקרים גם כפוף לתקרה, ובחלק מהן התקרה נמוכה משמעותית מאשר בישראל⁷. ישראל דומה בכך לבריטניה (שם על שכר נמוך לא משולמים מסי ביטוח לאומי לא על ידי העובד ולא על ידי המעביד)⁸ ולאירלנד (שם שיעור המס במדרגה הראשונה הוא אפסי) – מדינות שבהן הגמישויות הן מן הגבוהות ב-OECD.

ב. גמישות תשלומי השכר לתוצר

גמישות בסיס המס לתוצר נאמדה באמצעות רגרסיה, הבוחנת את הקשר על פני זמן בין המשקל של סך תשלומי השכר במשק בתוצר לבין פער התוצר. סך תשלומי השכר

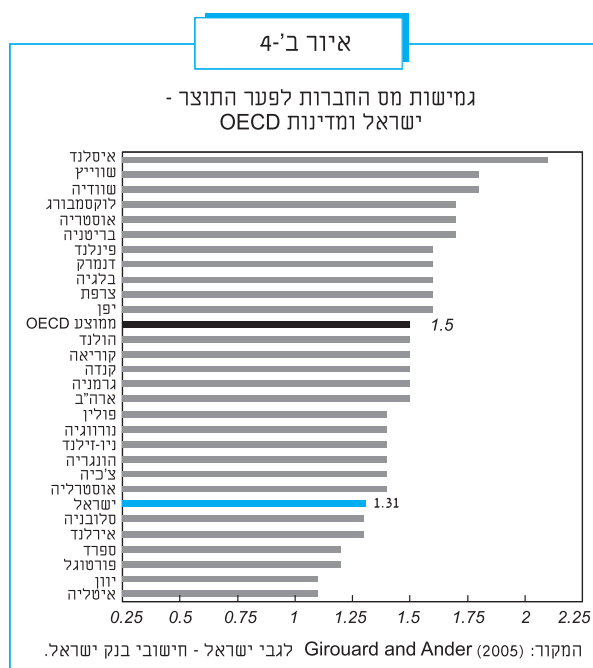
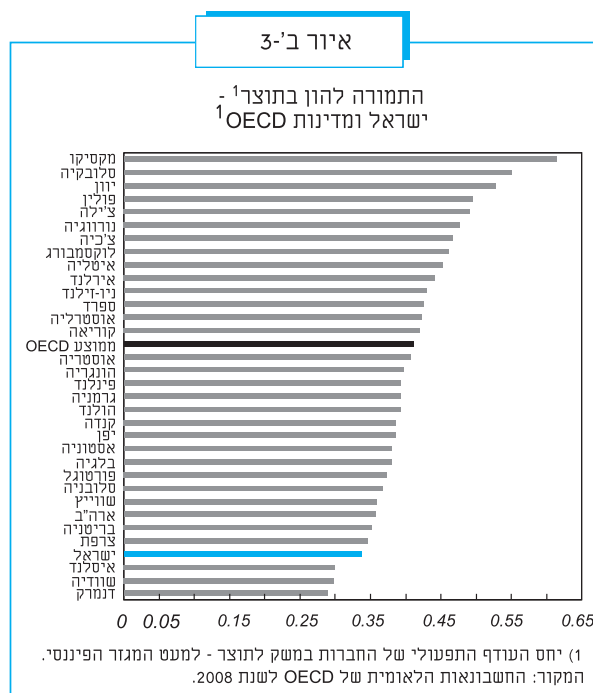
⁷ בישראל, בדומה למרבית המדינות האחרות, יש תקרה לתשלומי הביטוח הלאומי אך אין רצפה.

⁸ על שכר שבועי של עד 105 ליש"ט לשבוע, כ-17 אחוזים מהשכר הממוצע במונחים שנתיים.

⁹ המיתאם בין סדרה זו לאומדן התמורה לעבודה בחשבונאות הלאומית (הכולל גם זקיפת שכר לעצמאיים) הוא 0.92 ו-0.88 מהשנים 1995 ו-1988, בהתאמה.

¹⁰ אומדן הגמישות אינו רגיש לשוני בין גרסאות באמידה, כגון הארכת תקופת המדגם או שימוש בפער התוצר העסקי במקום בפער התוצר הכולל.

¹¹ אנו מציגים כאן את התוצאות ששימשו בפועל בחישובי OECD, והתבססו על שלב אמידה נוסף במסגרת פאנלים לתת-קבוצות של מדינות. נתוני השלב הראשון של האמידה, שנערכה בשיטה זהה לזו המוצגת כאן לגבי ישראל, היו דומים, אך כללו מספר ערכים קיצוניים יותר.

החברות לתוצר נמוכה משמעותית מאשר בישראל, וברוב המדינות היא אף קטנה מיחידתית.

עם זאת, השפעת הגמישות של התמורה-לעבודה לתוצר על הגמישות של כלל המסים לפער התוצר קטנה, שכן השפעתה של הראשונה על גמישות המס על השכר לתוצר היא הפוכה מהשפעתה על גמישות מס החברות לתוצר.

בהבנת יכולת ההתמודדות של המשק עם המשברים שפקדו אותו בעשור האחרון.

המכפלות של גמישות תשלומי מס ההכנסה ודמי הביטוח הלאומי לתשלומי השכר, שחושבו לעיל, הן גמישויות תקבולי מס ההכנסה על השכר ודמי הביטוח הלאומי לפער התוצר, בהתאמה. הגמישויות הנאמדות הן 1.81 (2.1*0.86) למס ההכנסה ו-1.16 (1.35*0.86) לדמי הביטוח הלאומי – גבוהות מאשר במדינות OECD, שם נאמדו גמישות ממוצעת של 1.3 לתשלומי מס ההכנסה על השכר (1.5) באיחוד האירופי, עם טווח שבין 0.9 ל-1.9, וגמישות של 0.7 לדמי הביטוח הלאומי, עם טווח שבין 0.0 ל-0.9. כנגד זאת, גמישות מס ההכנסה במדינות דרום אמריקה, בממוצע, גבוהה בהרבה מאשר בישראל, והגמישות הממוצעת של דמי הביטוח הלאומי בהן דומה לזו שבישראל.

ג. גמישות מס החברות

על פי השיטה של OECD גמישות תקבולי מס החברות לפער התוצר היא פונקציה של גמישות התמורה לעבודה לתוצר, שנאמדה לעיל, ושל שיעור התמורה להון בתוצר¹². שיעור התמורה להון בתוצר במדינות OECD בשנת 2008 היה בממוצע 0.41; בקצוות ההתפלגות נמצאות מקסיקו, סלובקיה ויוון, שבהן שיעור התמורה להון היה גבוה, ומדינות סקנדינביה, שבהן הוא היה נמוך (איור ב'3). בישראל השיעור הממוצע של התמורה להון בתוצר בעשר השנים האחרונות הוא 0.31, עם מגמת עלייה ברורה, והוא הגיע בשנת 2008 ל-0.34.

גמישות מס החברות לתוצר ב-OECD היא בממוצע 1.5, (איור ב'4) והטווח – בין 1.1 ל-2.1; בישראל הגמישות הנאמדת בשיטה זו היא 1.31, בדומה לשיעור באירלנד, אוסטרליה, ניו-זילנד, פולין וצ'כיה. גמישות זו קשורה קשר שלילי הדוק עם גמישות התמורה לעבודה לתוצר, שהיא גבוהה בישראל (מה שמלמד כי גמישות השכר מגינה על רווחיות החברות על פני מחזור העסקים), וכן קשורה שלילית עם שיעור התמורה להון בתוצר, שהוא נמוך בישראל. במדינות דרום אמריקה גמישות תקבולי מס

¹² הנוסחה המדויקת היא $\varepsilon_{CT,y} = \frac{1 - (1 - PS) \cdot \varepsilon_{WB,y}}{PS}$ כאשר $\varepsilon_{WB,y}$ היא גמישות סך תשלומי השכר לפער התוצר, ו- PS הוא חלק ההון בתוצר (ברוטו) כולל עצמאיים.

ו. הגמישות הכוללת של המסים והגירעון לפער התוצר

הגמישויות שנאמדו בשיטה של OECD מרוכזות בטור [1] של הלוח, ומולן, בטור [3], מוצגות הגמישויות הממוצעות במדינות OECD.

מהלוח עולה כי השפעת מחזור העסקים על גירעון הממשלה בישראל דומה למוצע במדינות OECD. גמישות תקבולי המסים בישראל גבוהה מהממוצע במדינות אלה, אך ההשפעה הקטנה של דמי האבטלה על ההוצאות בישראל מקזזת את הפער. הגמישות המחושבת בצורה זו גבוהה מיחידתית, והפער לעומת מדינות OECD נובע בעיקר מהגמישות הגבוהה של מסי השכר בישראל – תוצאה מהפרוגרסיביות הגבוהה שלהם ומהגמישות הגבוהה יחסית של סך הוצאות השכר בישראל לפער התוצר. מכל מדינות OECD רק במקסיקו גמישות תקבולי המסים לתוצר דומה לזו שבישראל. עם זאת, כאשר מתחשבים גם בגמישות ההוצאות, ישראל ממוקמת קרוב למרכז ההתפלגות (איור ב'-5).

ד. גמישות המסים העקיפים

המסים העקיפים הם מס הערך המוסף, מס הקנייה, הבלו על דלק וטבק, מס הבולים והמכסים. Girouard & Andre (2005), ובעקבותיהם אומדני OECD, מניחים כי גמישות המסים העקיפים לתוצר היא יחידתית: עלייה של אחוז בתוצר תביא לעלייה של אחוז בבסיס המס וגם בתקבולי המסים העקיפים. זאת משום ששיעורם של המסים העקיפים אחיד, כך שהמס השולי שווה למס הממוצע. הנחה זו מחליפה בחישוביהם אומדנים מוקדמים יותר שנערכו ב-OECD, ומצאו גמישות ממוצעת של 0.9 עם טווח שבין 0.4–0.5 באוסטרליה, יפן ואירלנד ל-1.6 בדנמרק ונורווגיה (ללא המס על הפקת גז ונפט).

ה. גמישות ההוצאה הציבורית

בחישוב הגירעון מנוכה המחזור מובאת בחשבון גם השפעת מחזור העסקים על ההוצאה הציבורית. בפועל, החישוב ב-OECD מניח כי רק דמי האבטלה מגיבים באופן אנדוגני לשינויים בתוצר (בניגוד לשינויים הנובעים מהחלטות מדיניות)¹³. האמידה מתבססת על הקשר בין שיעור האבטלה לפער התוצר, בהנחה שגמישות דמי האבטלה לשיעור האבטלה היא יחידתית. בישראל היוו דמי האבטלה בממוצע בתקופת המחקר 0.8 אחוז מסך ההוצאה השוטפת ו-0.3 אחוז מהתוצר, לעומת 2.1 אחוזים בממוצע מהתוצר במדינות OECD. גם גמישות האבטלה לתוצר הייתה נמוכה בישראל: -2.41, לעומת -4.9 בממוצע במדינות OECD. על פי האומדן של OECD הגמישות בישראל דומה לזו שנאמדה ליפן, יוון ואוסטריה, גבוהה במקצת מזו שנאמדה לאיטליה ונמוכה מהגמישות שנאמדה לשאר המדינות.

הכפלה של הגמישות בישראל במשקל דמי האבטלה בהוצאות השוטפות מלמדת שהשפעת דמי האבטלה על הגירעון זניחה – -0.019 לכל אחוז תוצר, לעומת ממוצע של -0.1 במדינות OECD.

ריכוז האומדנים של ישראל ושל מדינות OECD

סוג המס	[1] ישראל (כולל הרחבות בשיטת OECD)	[2] ישראל (כולל הרחבות לאומדני OECD)	[3] ממוצע OECD
המס על השכר	1.81	1.54	1.26
המס על הכנסות העצמאיים ¹		3.17	לא חושב
דמי הביטוח הלאומי ומס הבראות	1.16	1.03	0.71
מס החברות	1.31	1.31	1.5
המסים העקיפים	1.00	0.76	1.00
סך כל המסים, משוקלל	1.25	1.13	1.04
הגירעון ²	0.46	0.41	0.44

1 בחישוב של OECD לא נאמדה גמישות תקבולי המסים מעצמאיים, אף שהם רכיב משמעותי מסך תקבולי המסים – שבעה עד שמונה אחוזים בישראל. אנו מאמצים גישה זו בטור 1, לצורך אחידות החישוב בהשוואה הבין-לאומית.

2 השפעת שינוי של אחוז אחד בפער התוצר על גירעון הממשלה הרחבה.

¹³ בניתוחים שנערכו בעבר (בנק ישראל (2007), דין וחשבון 2006 ; "זעירא ומ' סטרבצ'ינסקי (2007), "מחזוריות המדיניות הפיסקלית בישראל", סקר בנק ישראל, 80, 43-71) נמצא כי ההוצאה הציבורית בישראל היא פרו-מחזורית – בגמישות של כ-0.5. ואולם, גמישות זו משקפת תגובה של החלטות מדיניות פרטניות ולא תגובה מכנית של ההוצאות, שאליה מתייחס הגירעון מנוכה המחזור.

במקום לפי מספר השכירים בכל אחת הגמישות שמתקבלת קטנה יותר מאשר בשיטת OECD: 1.54 למס ההכנסה על שכירים ו-1.03 לדמי הביטוח הלאומי (טור 2 בלוח).

ב. גמישות מס ההכנסה על הכנסות העצמאיים

בשיטת OECD לא נערך חישוב נפרד לגמישות המסים על הכנסות העצמאיים¹⁴. הואיל ולתקבולי המסים מהעצמאיים מאפיינים שונים מאלו של התקבולים מהשכירים, אף ששיעורי המס זהים בשתי הקבוצות, נאמדה עבור ישראל גמישות תשלומי מס ההכנסה של העצמאיים בנפרד, וזאת בשיטה דומה לאומדנים לגבי השכירים. החישוב נערך על בסיס סקר ההכנסות, באמצעות סימולציה של חבות המס והטבות המס של העצמאיים. גמישות תשלומי המס על הכנסות העצמאיים להכנסותיהם נאמדת ב-1.7 (לפי משקל כל קבוצת הכנסה בסך הכנסות העצמאיים); הגמישות עבור פרטים העוסקים בפעילות עצמאית בלבד (כ-85 אחוזים מהעצמאיים) היא 1.8, ועבור פרטים העובדים הן כשכירים והן כעצמאיים – 1.2¹⁵.

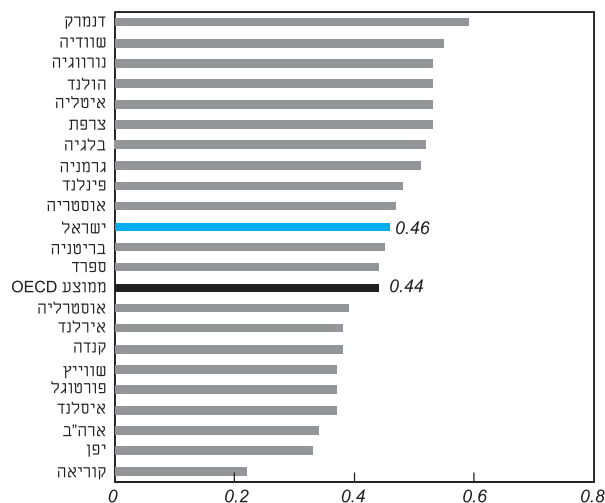
סך הגמישות של תקבולי המס של העצמאיים מחושבת כמכפלת הגמישות שנאמדה כאן (1.7) בגמישות של הכנסותיהם לפער התוצר. האומדן של גמישות זו הוא 1.87, דומה למדי לגמישות התמורה להון של החברות לפער התוצר, וכתוצאה מכך הגמישות הכוללת שמתקבלת היא 3.17 (טור 2 בלוח)¹⁶.

ג. הגמישות של המסים העקיפים ושל מסים נוספים

בניגוד להנחה באומדני OECD, כי גמישות המסים העקיפים ביחס לפער התוצר היא יחידתית, מצאו Saneak

איור 5-ב'

גמישות הגירעון של הממשלה הרחבה, ישראל ומדינות OECD (השינוי בגירעון, באחוזי תוצר, כתוצאה משינוי של נקודות אחוז בתוצר)

המקור: Girouard and Ander (2005) לגבי ישראל - חישובי בנק ישראל.

3. הרחבות והשלמות לשיטת OECD לאמידת הגירעון מנוכה המחזור בישראל

בחישובים שנערכו ב-OECD הושם דגש בפשטות החישוב, כדי לאפשר השוואה בין-לאומית המבוססת על ניתוח אחיד. עם זאת גישה זו מחייבת פשרות שונות בדיוק הניתוח, כדי שהוא יתאים לנתונים הזמינים בכל המדינות. בסעיף זה אנו בוחנים את ההשלכות של חלק מפשרות אלה על האומדנים המתקבלים בישראל. כיוון שהניתוח מתייחס רק לנתוני ישראל, האומדנים המתקבלים אינם בני השוואה למדינות האחרות. הם נועדו לשקף את חוסר הדיוק הנובע מהשימוש בנתונים חלקיים בהשוואה הבין-לאומית.

א. גמישות בסיס המס ביחס לתוצר

שקלול רמות ההכנסה לצורך חישוב הגמישות הכוללת של מס ההכנסה ודמי הביטוח הלאומי לבסיס המס חושב, כאמור, לפי מספר השכירים. גישה זו נותנת למעשה מענה לשאלה: בכמה יגדלו תקבולי המס אם כל עובד יקבל תוספת הכנסה של שקל אחד. אבל סביר יותר שבפועל יגדול השכר יהיה באחוזים שווים, לא בסכום שווה. בשקלול רמות ההכנסה לפי משקל כל תת-קבוצה בסך תשלומי השכר

¹⁴ בחישובי OECD תשלומי המס של העצמאיים נכללים בבסיס מס ההכנסה, אך חישובי הגמישות של בסיס מס זה מניחים באופן סמוי שהגמישות שלהם זהה לזו של השכירים.

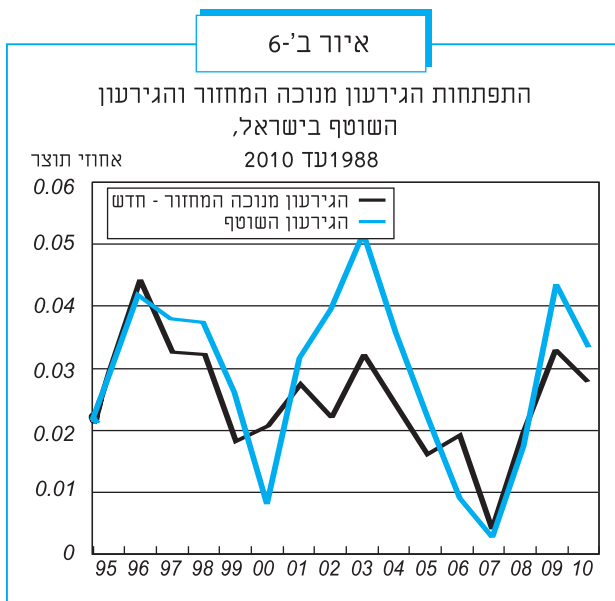
¹⁵ עצמאיים העובדים גם כשכירים מאופיינים בהכנסה גבוהה יחסית לשאר העצמאיים. במרבית המקרים נקודות הזיכוי שהפרט זכאי להן מקוזזות מול המס על ההכנסות כשכיר. משום כך המס הממוצע בקבוצה זו קרוב יחסית למס השולי.

¹⁶ אף שבסיסי מס החברות ורווחי העצמאיים רגישים מאוד לפער התוצר, ההבדל בגמישות תקבולי המס נובע מכך שמס החברות אינו פרוגרסיבי בעוד שרווחי העצמאיים ממוסים על פי מדרגות המס האישיות שהן פרוגרסיביות.

הכנסות העצמאיים, כפי שתואר לעיל, ומצד שני – בגמישות המחושבת של המסים העקיפים, שהיא נמוכה משמעותית מהגמישות היחידתית שהונחה בחישובי OECD. בהינתן המשקל הגבוה של המסים העקיפים בישראל זה שינוי משמעותי. הגמישות הכוללת (בטור 2) דומה לזו המתקבלת באמידה ישירה של גמישות סך ההכנסות ממסים לתוצר בישראל²⁰. זאת בהתאם לממצא של ברנרד (2001)²¹, שלפיו תוספת המידע באמידה מפורטת של הגמישויות לפי סוגי המסים בישראל, בהשוואה לאמידה מצרפית, היא קטנה.

4. הגירעון מנוכה המחזור בישראל

איור ב'–6 משווה את הגירעון השוטף לגירעון מנוכה המחזור. כצפוי, הגירעון השוטף רגיש מאוד למחזור, ועל כן מעידות עליותו החדה בשנים 2001 עד 2003 וירידתו החדה בין השנים 2003 ו-2007. האומדנים מראים אפוא שמרבית גידולו של הגירעון בשנים 2001–2003 נבעה מהשפעה

²⁰ A. Brender and G. Navon (2010). "Predicting Government Tax Revenues and Analyzing Forecast Uncertainty", *Israel Economic Review*, 7, No. 2, 81–111.

חישוב הגירעון מנוכה המחזור בדוח בנק ישראל מנכח גם השפעות של סטיית המחירים בשוק ההון ממגמותיהם ארוכות הטווח.

²¹ ע' ברנרד (2001), אומדנים לפונקציית ההכנסות ממסים בישראל, בנק ישראל, מאמר לדיון 2001.2.

(Velloso and Xing (2010)¹⁷ כי יעילות גביית המע"מ – המס העקיף העיקרי – משתנה על פני מחזור העסקים בשל התגברות העלמות המסים והפחתת עוצמת האכיפה של רשויות המס בתקופות שפל. על פי אומדניהם הגמישות של יעילות גביית המע"מ – המוגדרת כיחס בין אחוז גביית תקבולי המע"מ מבסיס המס לבין שיעור המס הסטטוטורי – למחזור העסקים במדינות אירופה היא 0.90. (סיבה נוספת לגמישות הקטנה מיחידתית היא קיומם של שיעורי מע"מ דיפרנציאליים במדינות אלה.)

האמידה עבור ישראל העלתה כי הגמישות של יעילות גביית המע"מ לפער התוצר (0.97) קרובה ליחידתית, כנראה משום שבישראל שיעור המע"מ אחיד כמעט לגבי כל המוצרים. עם זאת נמצא כי גמישות בסיס המע"מ לפער התוצר היא 0.80, כך שהגמישות הכוללת של גביית המע"מ לפער התוצר היא 0.76 – נמוכה בהרבה מהגמישות היחידתית שמניחים ב-OECD¹⁸. גמישויות תקבולי המכס ומס הקנייה לפער התוצר הן 1.67 ו-2.13, בהתאמה. כן נמצא כי הגמישות של מסי הנדל"ן (בממוצע 3 אחוזי תוצר, כולל הארנונה ומס הרכוש, אך לא המע"מ על דירות חדשות) והאגרות (בממוצע חצי אחוז תוצר) לפער התוצר היא 0. הנחנו כי גמישות הניכויים במקור משוק ההון היא יחידתית¹⁹.

משקלול סך הגמישויות של המסים עולה כי גמישות המסים העקיפים והמסים הנוספים לתוצר היא 0.76 (טור 2 בלוח), נמוכה משמעותית מהגמישות היחידתית שמניח החישוב ב-OECD.

ד. הגמישות הכוללת

חישוב הגמישות לישראל עם התיקונים השונים שהכנסנו בשיטות האמידה – ותוך שימוש במירב הנתונים (טור 2 בלוח) – מקטין במקצת את אומדן הגמישות של סך תקבולי המס. חישוב זה מתחשב מצד אחד בגמישות הגבוהה של

¹⁷ C. Sancak, R. Velloso and A. Xing (2010). "Tax Revenue and the Business Cycle", IMF Working Paper 10/71.

¹⁸ תוצאה זו משקפת את הרגישות הנמוכה של הצריכה הפרטית השוטפת – הבסיס העיקרי לגביית המע"מ – לשינויים זמניים בתוצר, ואת רכיב הדירות בבסיס המע"מ, שאינו מתואם כלל עם פער התוצר.

¹⁹ ניכויים אלה מסתכמים בממוצע ב-0.4 אחוז תוצר, כולל ניכויים מדיוידנדים, ובגין סחורות ושירותים, הוצאות עודפות, ניכויים מריבית וניכויים מניירות ערך.

ללמוד מהירידה הגדולה עוד יותר של הגירעון הלא מנוכה כי גם הצטמצמות פער התוצר תרמה משמעותית להקטנת הגירעון. עוד עולה מהניתוח כי גידול הגירעון בין 2007 ל-2010 נבע כמעט כולו מצעדי המדיניות של הממשלה (הפחתת שיעורי המס), עם השפעה מחזורית (מצטברת) קטנה.

פער המחירים בין ישראל למדינות המפותחות²²

- להלן מוצגת השוואה בין רמת המחירים בישראל לרמתם במדינות המפותחות. מההשוואה עולה כי רמת המחירים הממוצעת של מחירי הצריכה הפרטית בישראל בשנת 2010 הייתה גבוהה יחסית לשאר חברות OECD; זאת כאשר מביאים בחשבון שרמת ההכנסה לנפש בישראל נמוכה מהממוצע בחברות OECD. המחיר הגבוה של מוצרי הצריכה בישראל מבטא שילוב של שקל חזק ומחירים גבוהים במיוחד של מוצרי צריכה מסוימים.
- נמצא כי מחירי המזון בישראל בשנת 2008 היו גבוהים מהממוצע ממדינה שבה רמת ההכנסה לנפש דומה לרמתה בישראל. על פי ניתוח התפתחותם של מדדי המחירים לצרכן, שערי החליפין והצמיחה, סביר כי פערים אלו נותרו בעינם, ואולי אף התרחבו בין השנים 2008 ו-2011. פער המחירים נובע, בין היתר, ממבנה שוק לא תחרותי של מוצרי מזון מסוימים, וכן מהמע"מ הגבוה (בהשוואה בין-לאומית) על מוצרי מזון.
- החשיפה של מוצרי הביגוד וההנעלה ליבוא והתחרות בענף תורמות לרמת המחירים הנוחה ברכיב זה של הצריכה הפרטית. לעומתם נמצא כי המחירים במלונות ומסעדות ומחיריהם של שירותי התרבות והפנאי ושל כלי הרכב הפרטיים גבוהים בהשוואה בין-לאומית.

1. רקע – פער המחירים או שער החליפין הריאלי
פער המחירים בין ישראל לחו"ל היה נושא מרכזי במחאה, שפשטה בישראל והגיעה לשיאה בקיץ האחרון. ההשוואה בין מחירי הדלק ומוצרי החלב בישראל למחיריהם בחו"ל, שנתונים הופיעו בעיתונים, הייתה בבחינת רוח גבית למארגני המחאה, ותמכה בטענה כי מדיניות כלכלית שונה עשויה לסייע להפחית את מחירי הצריכה הפרטית בישראל, ובכך לפעול לרווחתם של מרבית התושבים.

מחזורית, וכך גם חלק ניכר מירידתו בארבע השנים 2004–2008, וכי בשנת 2008 חלה תפנית חדה במדיניות הפיסקלית: זו הפכה למרחיבה באמצעות העמקת הפחתות שיעורי המס. סטיית התקן של השינוי בגירעון מנוכה המחזור (הנמדד באחוזי תוצר) קטנה בשלוש עשירות נקודות האחוז (ב-20 אחוזים) מסטיית התקן של השינויים בגירעון הלא מנוכה (0.014, 0.011, בהתאמה). מקדם המיתאם בין השינויים בגירעון מנוכה המחזור לשינויים בפער התוצר נמוך (-0.09) ואינו שונה באופן מובהק מאפס, ומכאן ניתן ללמוד שמדיניות הממשלה משנת 1995 הייתה בממוצע א-מחזורית; זאת בהשוואה למיתאם שלילי וגבוה (-0.67) בין הגירעון הרגיל לשינויים בפער התוצר.

5. סיכום

יישום השיטה המקובלת ב-OECD לאמידת גמישותו של גירעון הממשלה למצב מחזור העסקים (פער התוצר) מלמד כי הגמישות בישראל דומה לזו שנאמדה במדינות OECD וגבוהה מזו שנאמדה במדינות דרום אמריקה. גמישות ההכנסות ממסים לפער התוצר בישראל גבוהה הן מפני פרוגרסיביות גבוהה יותר של מערכת המס בישראל והן מפני גמישות גבוהה יחסית של הוצאות השכר בישראל למחזור העסקים. לעומת זאת גמישות ההוצאות נמוכה ומקזזת את השפעת גמישות ההכנסות ממסים. תיקון האמידה של גמישות ההכנסות ממסים בהתאם למלוא המידע המצוי בידיו מקטין את הגמישות הנאמדת למעט יותר מיחידתית, ואת גמישות הגירעון – ב-0.05.

הניתוח מלמד גם על ההשפעה שיש להרכב ההכנסות ממסים על גמישותן של הכנסות אלו לתוצר, ועל עוצמת "המייצבים האוטומטיים". כיוון שבעשור האחרון הוקטן בישראל משקל המסים הישירים בסך תקבולי המסים – מ-55 אחוזים בשנת 2000 ל-51 אחוזים ב-2008 – הצטמצמה גמישות המסים לתוצר בכ-0.05 (על פי האמידה המפורטת בישראל). זאת משום שגמישות המסים העקיפים נמוכה בהרבה מזו של המסים הישירים.

בחינת מדיניות הממשלה בעשור האחרון בניכוי השפעת מחזור העסקים מלמדת כי הניתוח באמצעות כלי זה אכן משקף היטב את המדיניות הפיסקלית. הניתוח מראה ירידה ניכרת של הגירעון מנוכה המחזור בין 2003 ל-2007, אשר מעידה על השפעתם הישירה של צעדי המדיניות שנכללו בתוכנית הייצוב של הממשלה. עם זאת, ניתן

²² מבוסס על תזכיר מדיניות של יואב פרידמן.

במעבר בין רמת שער החליפין הריאלי להשוואה של המחירים בין המשק המקומי לחו"ל. על כל אלה נוסף קושי אובייקטיבי אחר: הואיל וחישבו של שער החליפין הריאלי נשען בדרך כלל על הנחות שונות, התוצאה שלו עשויה להיות במחלוקת.

אחד המדדים המקובלים בספרות להשוואה בין-לאומית של רמות מחירים הוא מדד ה-PPP - Purchasing Power Parity (שוויון כוח הקנייה). לאחרונה השווה פריש²⁶ את המחירים בישראל למחירים בחו"ל על פי מדד זה, ומצא כי מחירי הצריכה הפרטית בישראל בשנת 2009 היו גבוהים בכ-15 אחוזים מאשר במדינות שבהן רמת תוצר לנפש דומה לרמתו בישראל. להלן נעשה שימוש במדדי המחירים המחושבים על ידי ה-Eurostat ו-OECD להשוואת רמות המחירים של התוצר, הצריכה הפרטית, וכן של מצרפים שונים המרכיבים את הצריכה הפרטית²⁷. מהנתונים עולה כי הרמה הממוצעת של מחירי הצריכה הפרטית בישראל בשנת 2010 הייתה גבוהה יחסית לרמותיהם בשאר חברות OECD; זאת כאשר מביאים בחשבון שרמת ההכנסה לנפש בישראל נמוכה מהממוצע במדינות OECD. ישנם מוצרי צריכה ספציפיים שמחיריהם בישראל גבוהים במיוחד, ולעומתם מחיריהם של מוצרי צריכה אחרים בישראל אינם שונים מהותית ממחירי מוצרים דומים במדינות מתועשות אחרות.

השוואת המחירים המקומיים למחירי חו"ל ברמה האגרגטיבית אינה אלא בחינה של שער החליפין הריאלי של המשק, בחינה הנערכת תדיר בבנק ישראל ובגופים כלכליים רבים העוקבים אחר ההתפתחויות במשק הישראלי. גם בחו"ל המעקב אחר שער החליפין הריאלי מקובל ומתבצע בתדירות גבוהה. כך, למשל, מציגה קרן המטבע הבין-לאומית בדוח השנתי שלה על כל אחת מהחברות בה את רמתו של שער החליפין הריאלי ביחס לרמתו בשווי המשקל של הטווח הארוך.

עבודות מחקר רבות עוסקות בשאלת רמתו של שער החליפין הריאלי ובשאלות הקשורות אליה, כהשפעתו של שער החליפין הריאלי על החשבון המסחרי, על הביקושים, על ההיצע ועל הצמיחה. בבנק ישראל בחנו אקשטיין ופרידמן²³ לאחרונה את התפתחותו של שער חליפין הריאלי בשנים 1995–2010 בהדגשת העשור האחרון. הם מוצאים כי שער החליפין הריאלי בשנת 2006 היה מפוחת בכ-8 אחוזים ביחס לרמתו בשווי המשקל של הטווח הארוך, וכי בשנת 2010 ייתכן שהיה יסוף יתר קל.

למרות הקשר ההדוק והמיידי בין שער החליפין הריאלי לבין הפער בין המחירים המקומיים למחירי חו"ל²⁴, הדיון בשער החליפין הריאלי מתנהל בדרך כלל ביחס למשק עצמו ("שער החליפין הריאלי מיוסף/מפוחת ביחס לרמת שיווי המשקל"), ולרוב אינו מחובר ישירות לשאלה אם מחירי המוצרים במשק המקומי יקרים יותר או זולים יותר מאשר בחו"ל. זאת, ככל הנראה, משום ששער החליפין הריאלי מחושב על סמך מצרף של כלל המוצרים במשק, ולכן לא ניתן להשליך מרמתו על פער במחירו של מוצר בודד או קבוצה של מוצרים ספציפיים²⁵. מלבד זאת, מיצוע המחירים לצורך חישוב שער החליפין הריאלי נעשה לא רק ברמת המוצר, אלא גם ברמת המדינות שעמן המשק המקומי נמצא בקשרי סחר, כך שקיים קושי אינטואיטיבי

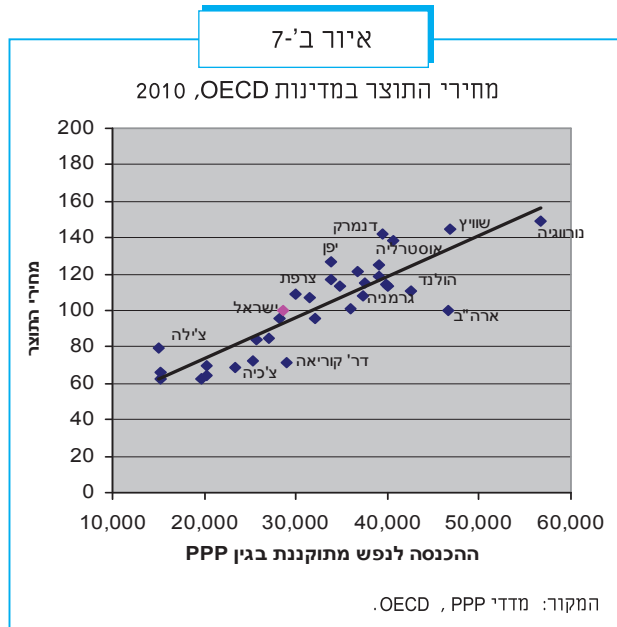
²⁶ ר' פריש (2011), "מידע למוחים באוהלים - האם מחירי הצריכה בישראל גבוהים?", תזכיר פנימי לדיון המוניטרי החודשי, בנק ישראל, ספטמבר 2011.

²⁷ הנתונים ההשוואתיים מסוג PPP, המחושבים על ידי Eurostat ו-OECD נחשבים לטובים יחסית, ומקובלים בספרות להשוואה בין-לאומית של רמות מחירים. ואולם, חשוב לציין כי נתונים מסוג זה אינם חפים מחולשות, שכן לצורך בניית המדדים יש להתגבר על בעיות שונות – למשל השוואת מחירים של סלי צריכה שונים (שהרי סלי הצריכה אינם זהים בין מדינות), או השוואת מוצרים באיכויות שונות, קושי הבולט במיוחד במוצרים לא-סחירים. חולשות אלו עלולות ליצור הטיה במדדים, במיוחד אם סלי הצריכה שונים באופן חריג בין מדינות. אף על פי כן סביר כי בעיות אלו אינן חריפות כשהשוואה היא בין מדדים לרמות המחירים של מדינות החברות ב-OECD. לפירוט אופן חישוב המדד ב-Eurostat ו-OECD ראו: www.oecd.org/std/ppp/ manual.

²³ Z. Eckstein and A. Friedman (2011). "The Equilibrium Real Exchange Rate for Israel", BIS Papers No. 57 pp. 201-214.

²⁴ על פי הגדרה, שער החליפין הריאלי הוא יחס המחירים בין המשק המקומי לחו"ל. עקב קושי בהשוואת רמות מחירים בין משקים שונים, מחושב שער החליפין לעיתים רק כמדד, כך שהמעקב הוא אחר שיעורי השינוי במדד, ללא דיון ברמה.

²⁵ מדד ה"ביג-מק" של ה"אקונומיסט" היה שונה מבחינה זו, שכן הוא הציג באופן ישיר את מחיר ה"ביג-מק" במקומות שונים בעולם.

מבחינה סטטיסטית, והוא קטן יחסית גם בהשוואה למרחק של משקים אחרים מקו הרגרסיה. בחינה דומה של מחירי הצריכה הפרטית מלמדת שאלו גבוהים בקרוב ל-20 אחוזים מהצפוי על פי קו הרגרסיה. סטייה זו היא משמעותית, אף כי היא אינה מובהקת מבחינה סטטיסטית (איור ב'-8).³³

רמת המחירים בישראל בהשוואה בין-לאומית מושפעת רבות מהרמה של שער החליפין הנומינלי. רמת המחירים היחסית בישראל לאורך העשור האחרון הייתה תנודתית, והיא הושפעה במידה רבה מהתנודתיות בשער החליפין. כך, למשל, בשנים 2005 ו-2006, כששער השקל ביחס לדולר היה קרוב ל-4.5 שקלים לדולר, ושער החליפין הנומינלי האפקטיבי היה מפותח בכ-15 אחוזים ביחס לרמתו בשנת 2010, רמת מחירי הצריכה הפרטית בישראל הייתה קרובה לקו הרגרסיה, המתאר את הקשר בין רמת ההכנסה לנפש לרמת מחירי הצריכה הפרטית במדינות OECD. בשנת 2001, שמקובל לחשוב כי שער החליפין בה היה מיוסף, רמתם של מחירי הצריכה הפרטית הייתה גבוהה בקרוב

2. רמותיהם של מחירי התוצר והצריכה הפרטית בישראל

ממצא מוכר מהספרות הוא שרמת מחירי התוצר במשק מתואמת עם רמת ההכנסה לנפש בו. הסבר מקובל לקשר ההדוק בין שני משתנים אלו, המתקיים הן במשק ספציפי הצומח על פני זמן, והן בחתך רוחב בין מדינות, נשען על הבדלים ביחס בין פריון הענפים הסחירים לזה של הענפים הלא-סחירים (Samuelson ; Balassa)²⁸. ההנחה על פי הסבר זה היא כי היחס בין הפריון בענפים הסחירים לפריון בענפים הלא-סחירים גבוה יותר במדינות העשירות, ולכן במדינות אלו גם היחס בין מחירי המוצרים הלא-סחירים למחירי הסחירים גבוה יותר. כיוון שאנו מצפים לשוויון מחירים בין משקים במוצרים הסחירים, מתקבל כי גם מחירי המוצרים הלא-סחירים ורמת המחירים הכללית במשקים עשירים יותר הם גבוהים יותר²⁹. לקשר החיובי בין ההכנסה לנפש לרמת המחירים יש גם הסברים חלופיים, ובראשם ההסבר של Lipsey and Kravis³⁰ ו-Bhangwati³¹, הטוענים כי הקשר החיובי בין רמת ההכנסה לנפש לרמת המחירים במשק נובע מיחס הון-לעובד גבוה יותר במשקים העשירים יותר, ומכך שהמוצרים הלא-סחירים הם עתירי עבודה בהשוואה למוצרים הסחירים.

איור ב'-7 מציג את רמת מחירי התוצר בשנת 2010 בישראל ובמדינות OECD³². ניתן לראות כי רמת מחירי התוצר בישראל בשנת 2010 הייתה גבוהה (בכ-7 אחוזים) מזו שהייתה צפויה, בהנחה שמתקיים קשר ליניארי בין רמת ההכנסה לנפש למחירי התוצר, אולם פער זה אינו מובהק

B. Balassa (1964). "The Purchasing Power Parity²⁸ Doctrine: A Reappraisal", Journal of Political Economy 72(6), pp. 584-96.

P.A. Samuelson (1964). "Theoretical Notes on Trade Problems", Review of Economics and Statistics 46, May, 144-155.

²⁹ המיתאם החיובי בין רמת המחירים לרמת התוצר לנפש מתקיים בדרך כלל גם במוצרים הסחירים, מפני שגם מוצרים אלו מכילים רכיב לא סחיר – למשל הפצה ושיווק.

³⁰ I. Kravis and R. Lipsey (1983). "Toward an, Explanation of National Price Levels", Princeton Studies in International Finance, No. 52.

³¹ J. Bhagwati (1984). "Why Are Services Cheaper in Poor Countries", Economic Journal, 94 (374), 279-286.

³² למעט לוקסמבורג, שהתצפית שלה חריגה, עקב היותה משק זעיר ופתוח, שבו רמת ההכנסה לנפש כפולה מאשר בהולנד.

³³ הרצת רגרסיות כאשר המשתנה המוסבר והמשתנה המסביר מבוססים באמצעות הלוגריתם הטבעי תונת תוצאות דומות, ולכן, לשם נוחות ההצגה, אנו מציגים באיורים את נתוני הרמות.

הערכה של התפתחות מחירי הסעיפים השונים של מוצרי הצריכה בהשוואה בין-לאומית, המעודכנת לשנת 2010.

באיור ב-9 ניתן לראות את מחירי סעיף המזון ומוצרים נבחרים המרכיבים אותו בישראל ובמדינות OECD בשנת 2008.³⁵ באותה שנה מחירי המזון בישראל היו גבוהים בכ-15 אחוזים מהממוצע במדינות OECD. אומדן על פי רגרסיה ליניארית מעלה שמחירי המזון בישראל בשנת 2008 היו גבוהים בקרוב ל-20 אחוזים מן המצופה במשך שבו רמת ההכנסה לנפש דומה לרמתה בישראל.³⁶ על פי התפתחות המחירים, שער החליפין של השקל ביחס לאירו והתפתחות התוצר לנפש בישראל ובאירופה בין השנים 2008 ו-2011 ניתן להעריך כי בשלוש השנים האחרונות הוסיפו מחירי המזון בישראל והתייקרו בהשוואה למדינות גוש האירו בכ-10 אחוזים נוספים. ביחס לארה"ב הם לא השתנו משמעותית באותה התקופה. סביר כי העדר מע"מ מופחת על מוצרי המזון בישראל (למעט פירות וירקות, הפטורים ממע"מ) תורם למחירים הגבוה יחסית, אך תורמים לכך גם גורמים נוספים, הקשורים למבנה השוק של מוצרי מזון ספציפיים. מוצרי החלב, הדגים והמשקאות הלא-אלכוהוליים בולטים במיוחד במחיריהם הגבוהים בהשוואה בין-לאומית. בשנת 2008 היה פער של יותר מ-30 אחוזים בין מחיריהם בישראל לאלה הצפויים על פי אומדני הרגרסיה.³⁷ אמנם ייסוף שער החליפין הנומינלי בשנת 2008 תרם לעלייתם במידה מסוימת, אולם ההסבר המרכזי למחיר הגבוה יחסית של מוצרי החלב, הדגים, והמשקאות הקלים נעוץ בגורמים אחרים. ראיה לכך היא שמחירי רכיבים אחרים בסל התצרוכת לא התקבלו כגבוהים במיוחד בהשוואה בין-לאומית. (ראו להלן.) על פי התפתחות שער החליפין הנומינלי, המחירים והתוצר לנפש בין השנים 2008 ו-2011 נראה כי פער המחירים ביחס למדינות גוש האירו במוצרי החלב, הדגים והמשקאות הלא-אלכוהוליים התרחב בשנתיים אלו בשיעור של 5 עד 15 אחוזים.

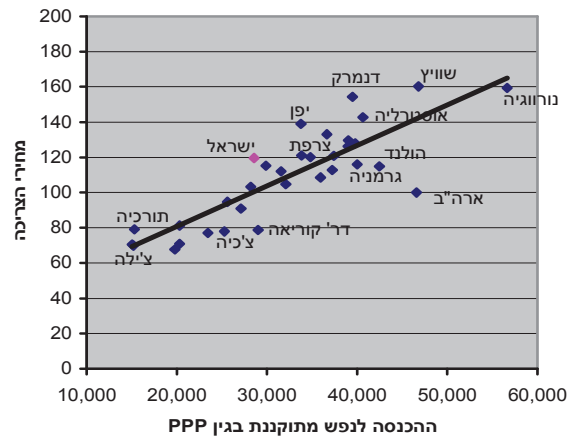
³⁵ איורים נוספים, וכן את קובץ הנתונים שעליהם מבוססים האיורים, ניתן למצוא באתר האינטרנט של בנק ישראל (הודעה לעיתונות מ-18.1.12).

³⁶ נציין כי פער זה אינו מובהק סטטיסטית.

³⁷ לגבי מוצרי החלב הפער מובהק ברמת מובהקות של 5 אחוזים, ולגבי מוצרי הדגים – ברמת מובהקות של 10 אחוזים.

איור ב-8

מחירי הצריכה הפרטית במדינות OECD, 2010

המקור: OECD, PPP, מדי

ל-20 אחוזים מהאומדן על פי הרגרסיה.³⁴ נציין כי למרות התנודתיות של שער החליפין הנומינלי בישראל רק בשתיים מעשר השנים האחרונות רמת המחירים בישראל הייתה נמוכה מהרמה הצפויה במשך שבו ההכנסה לנפש היא כמו בישראל, ובממוצע של העשור האחרון רמת המחירים בישראל הייתה גבוהה בכ-6 אחוזים מזו הצפויה במשך כזה.

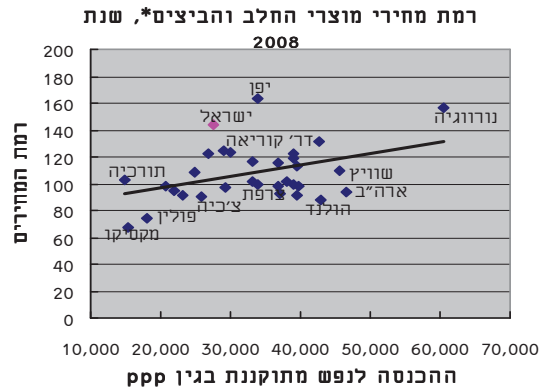
3. השוואה בין-לאומית של מחירי המוצרים המרכיבים את הצריכה הפרטית

המחיר הגבוה של מוצרי הצריכה בישראל מבטא שילוב – מחירים גבוהים-במיוחד (בהשוואה בין-לאומית) של מוצרים מסוימים ולעומתם מחירים סבירים של מוצרים אחרים. להלן נציג השוואה בין-לאומית של מצרפים שונים בצריכה הפרטית, המבוססים כאמור על נתונים השוואתיים של ה-Eurostat ו-OECD. נתונים אלו מתפרסמים אחת לשלוש שנים, והשנה האחרונה שלגביה הם פורסמו עד כה היא שנת 2008. באמצעות שימוש במדדי המחירים לצרכן ובשינויים בשער החליפין הנומינלי ובתוצר לנפש, נציג גם

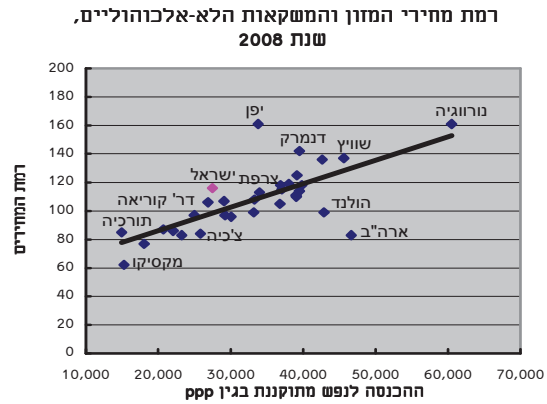
³⁴ אף כי פער המחירים ביחס לקו הרגרסיה אינו מובהק סטטיסטית.

איור ב'-9

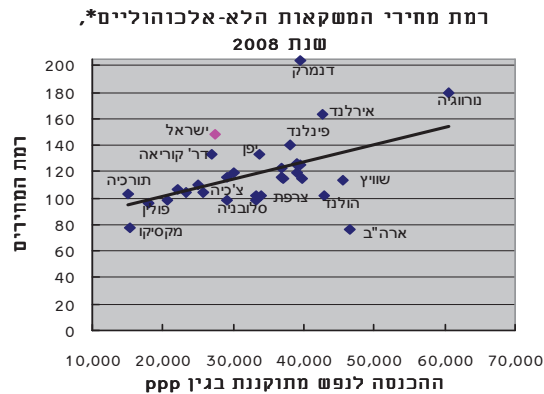
מחירי המזון וחלק מרכיביו במדינות OECD¹, 2010

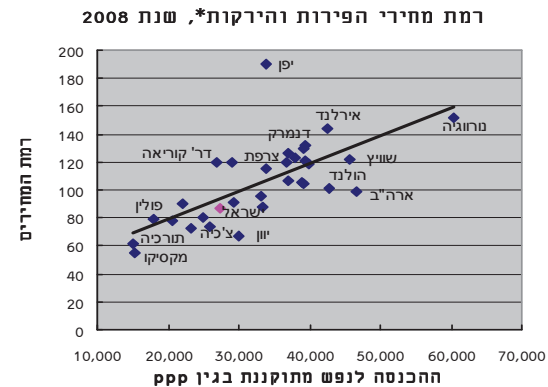
* רכיב מוצרי החלב וביצים מהווה יותר מ-15 אחוזים מסל המזון ו-2.5 אחוזים מסל הצריכה הפרטית בישראל.

* המזון והמשקאות הלא-אלכוהוליים (ללא ארוחות מחוץ לבית) מהווה כ-14 אחוזים מסל הצריכה הפרטית בישראל.

* רכיב המשקאות הלא-אלכוהוליים מהווה כ-5 אחוזים מסל המזון וקרוב לאחוז מסל הצריכה הפרטית בישראל.

* רכיב הפירות והירקות מהווה יותר מ-20 אחוזים מסל המזון ו-3.2 אחוזים מסל הצריכה הפרטית בישראל.

(1) ללא לוקסמבורג וצ'ילה.

המקור: נתוני OECD, PPP. המשקלות בסל הצריכה בישראל - הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוקה אף הוא במכס גבוה ובתחרות נמוכה³⁸. בדומה לשוק החלב, גם שוק מוצרי הבשר הטרי אינו פתוח לתחרות מחו"ל. המכס על בשר טרי (בקר ועוף) גבוה מאוד, ולמעשה אינו מאפשר תחרות בתחום הבשר הטרי מצד היבוא. על כך נוסף הביקוש למוצרים כשרים, שהם ייחודיים, ועמו

³⁸ בענף פועלים שלושה משווקים גדולים. (על פי: ע' גרינשטיין-דקר (2011), "היבטים כלכליים של הרפורמה הסביבתית בענף המדגה", החטיבה למחקר, כלכלה ואסטרטגיה, משרד החקלאות ופיתוח הכפר).

נראה כי מוצרי החלב הם ייחודיים מבחינת ההגנה והסבסוד שהם זוכים לו במשקים שונים במדינות OECD, ובהערכה זו תומכים כושר ההסבר הנמוך של הרגרסיה שבה המשתנה המוסבר הוא מחיר מוצרי החלב והשיפוע הנמוך של קו הרגרסיה. בישראל שיעורי המכס על חלב ועל חמאה הם כ-150 אחוזים, ושיעור המכס על גבינות גבוה גם הוא. מבחינה זו משק החלב בישראל הוא סגור, ומחיר מוצרי החלב מושפע ממבנה משק זה, שהוא אינו תחרותי, והפיקוח על מחיריו לצרכן מצומצם. שוק מוצרי הדגים

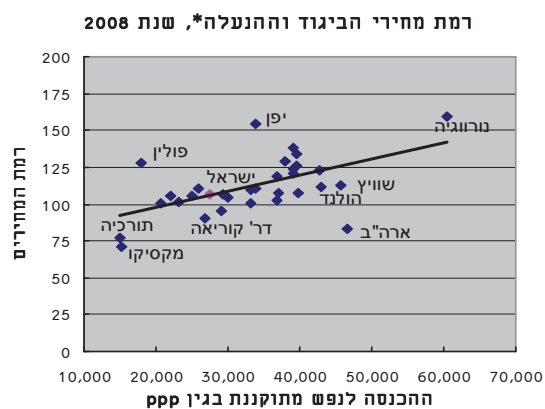
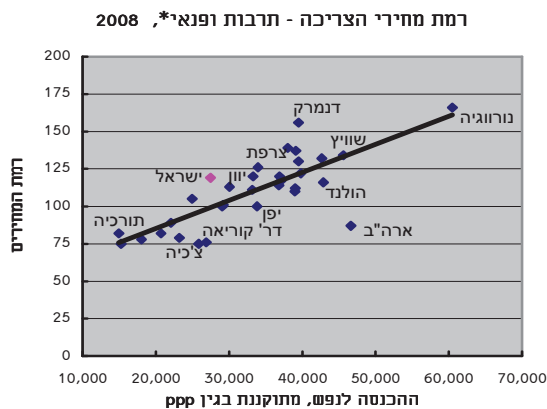
מוצרי החלב, הדגים והמשקאות הקלים בסל המזון, מחירי הפירות והירקות בישראל נמוכים במקצת ממחיריהם בחו"ל, וזאת בעיקר הודות לפטור ממע"מ ולהעסקת עובדים זרים בענף החקלאות.

באיור ב'-10 מוצגים מחירים השוואתיים של רכיבים נוספים בסל הצריכה הפרטית⁴⁰. ניתן לראות, למשל, כי

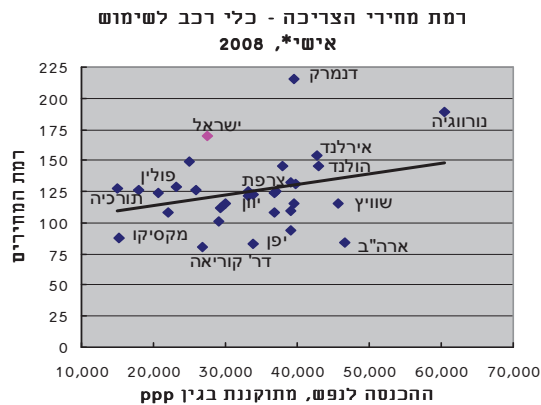
הקושי של יצרני מוצרים לא כשרים להתחרות באופן חופשי בשוק³⁹. חסמים אלו מקשים על התחרות ותומכים במחיר הגבוה יחסית של חלק ממוצרי המזון בישראל. גם לגבי המשקאות הלא-אלכוהוליים נראה כי הגורם המרכזי למחירם הגבוה יחסית הוא חוסר תחרות בענף, הנשלט על ידי שלושה יצרנים גדולים. לעומת מחירים הגבוה של

איור ב'-10

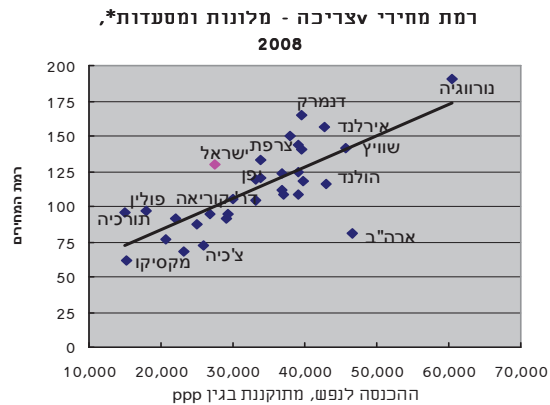
מחירי רכיבים שונים בצריכה הפרטית במדינות OECD, 2010

* ההוצאה על ביגוד וההנעלה מהווה כ-3 אחוזים מסל הצריכה הפרטית בישראל.

* ההוצאה על כלי רכב (מכוניות ואפנונים) מהווה כ-4 אחוזים מסל הצריכה הפרטית בישראל.

* ההוצאה על מלונות ומסעדות מהווה כ-3 אחוזים מסל הצריכה הפרטית בישראל.

המקור: נתוני PPP, OECD. המשקלות בסל הצריכה בישראל - הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

³⁹ מרבית רשתות השיווק בישראל הן כשרות, עובדה המקשה על ההפצה של מוצרים לא כשרים ועל התחרות בשוק מצד היבואנים.

⁴⁰ ראו הערה 35.

תרומה של יותר מ-5 אחוזים לעליית מחיריהם של מוצרי התרבות והפנאי. נראה כי כלל זה אינו תקף לגבי מחירים של שירותי התקשורת. תקשורת היא ענף לא סחיר (אף כי ההון המושקע בו הוא סחיר), שמונופולים טבעיים, או כמה פירמות בודדות שולטים בו. מפני היתרונות-לגודל בענף התקשורת ובשל חסמי כניסה שונים הענף אינו תחרותי במידה מספקת במשקים רבים. סביר אפוא שהבדלים ברגולציה ובפיקוח על המחירים משפיעים על מחיריהם של שירותי התקשורת הרבה יותר מאשר ההכנסה לנפש. מחיר שירותי התקשורת בשנת 2008 בישראל היה נמוך במקצת מן הממוצע במדינות OECD, אולם בין השנים 2008 ו-2011 עלו מחיריהם של שירותי התקשורת בישראל בכ-20 אחוזים ביחס לגוש האירו ובכ-10 אחוזים בהשוואה לארה"ב.

מחירי הביגוד וההנעלה בישראל אינם גבוהים בהשוואה בין-לאומית, וזאת בניגוד למרבית רכיביו של סל הצריכה הפרטית. סביר כי זוהי תוצאה של החשיפה המשמעותית ליבוא והתחרות בענף. בשלוש השנים האחרונות לא חל שינוי משמעותי במחיר היחסי של מוצרי ההלבשה וההנעלה בישראל; בהשוואה למדינות גוש האירו מחירים היחסי עלה בכ-4 אחוזים ובהשוואה לארה"ב הוא ירד בכאחוז.

את שיפוע קו הרגרסיה ניתן להסביר במרבית המקרים, כאמור, על פי מידת הסחירות של המוצר: ככל שהמוצר סחיר יותר נצפה כי השונות של מחירו בין שווקים שונים בעולם תהיה נמוכה יותר, וכי הקשר בין מחירו במשק מסוים לרמת ההכנסה לנפש באותו המשק יהיה רופף יותר. לדוגמה: על פי הרגרסיות השונות עלייה של ההכנסה לנפש בעשרה אחוזים צפויה לתרום לעלייה של מחירי הביגוד וההנעלה, שהם מוצרים סחירים, בכ-3 אחוזים, לעומת

לוח אירועים
ספטמבר עד דצמבר 2011

החודש	היום	האירוע	פירוט
ספטמבר	3	כ- 300 אלף איש נאספו בתל אביב בעצרת המרכזית של המחאה החברתית.	בעצרת הראשית של המחאה החברתית בתל אביב נאספו כ-300 אלף איש, ומפגינים נוספים נאספו ברחבי הארץ – כדי למחות על יוקר המחיה בישראל. אירוע זה היה שיא המחאה, ובעקבותיה הוקמה הוועדה לשינוי חברתי-כלכלי.
	5	טורקיה ציננה את יחסי המסחר עם ישראל.	ממשלת טורקיה פרסמה כי תנתק את המסחר הצבאי והבין-ממשלתי עם ישראל.
	9	סוכנות הדירוג S&P העלתה את הדירוג של ישראל מרמה "A" לרמה "A+".	בהודעתה ציינה החברה כי העלאת הדירוג משקפת את המדיניות המקור-כלכלית האחראית שישראל נקטה בתקופת המשבר העולמי ואת הצמיחה הגבוהה במשק.
	11	ארה"ב תפעיל תוכנית תמריצים לשוק העבודה בהיקף של 450 מיליארדי דולרים.	התוכנית שהציג נשיא ארה"ב ברק אובמה תכלול בעיקר הורדת מסים, הצלת מקומות עבודה מסגירה והשקעה בתשתיות.
	15	הוועדה להגברת התחרותיות במשק הגישה את המלצות הביניים.	הוועדה המליצה, בין היתר, לאסור על תאגיד ריאלי ועל גוף השולט בתאגיד ריאלי שפדיון מכירותיו יותר מ-8 מיליארדי ש"ח את השליטה או ההחזקה בגוף פיננסי המנהל יותר מ-50 מיליארדי ש"ח. משמע שבעל שליטה לא יוכל להחזיק בתאגיד ריאלי ובתאגיד פיננסי כאמור גם יחד. כן המליצה הוועדה על הגבלת הכהונה של דירקטורים בגוף ריאלי ובגוף פיננסי כאמור בו-זמנית.
	21	חברת דירוג האשראי S&P הורידה את הדירוג ברמה אחת והזהירה מהאטה הורידה את דירוג האשראי של איטליה לרמה "A מינוס".	סוכנות S&P הורידה את הדירוג ברמה אחת והזהירה מהאטה בצמיחה ומאי-הוודאות הפוליטית במדינה.
	23	בנק ישראל הוריד את תחזית הצמיחה לשנת 2012 ל-3.2%.	בנק ישראל הוריד את התחזית הצמיחה במשק בשנת 2012 מ-3.9% ל-3.2%. הסיבה: ירידה צפויה של הביקוש לתוצרת ישראלית בשל בעיות כלכליות בארה"ב ובאירופה.
	26	ריבית בנק ישראל לחודש אוקטובר הורדה ב-0.25%, ל-3%.	
אוקטובר	9	הממשלה שאישרה את הקמת הוועדה המונית בבנק ישראל.	בוועדה יהיו שישה חברים – הנגיד, המשנה לנגיד ויועצו הבכיר – ושלושה חברים חיצוניים, נציגי ציבור מהאקדמיה. במקרה של שוויון קולות תינתן לנגיד בנק ישראל זכות הצבעה כפולה.

9	הממשלה אישרה את דוח ועדת טרכטנברג.	הממשלה אישרה את דוח הוועדה לשינוי חברתי-כלכלי בראשות פרופסור מנואל טרכטנברג, אך קבעה כי בהמשך יובא כל סעיף לאישור בנפרד. מסקנות הוועדה מתמקדות בהורדת יוקר המחיה ללא פריצת מסגרת התקציב.
12	נחתם הסכם בין ישראל לחמאס לשחרור החייל החטוף גלעד שליט.	במסגרת העסקה הוחזר שליט לארץ, ושחררו 1,027 אסירים פלסטינים, בהם 22 ערבים ישראלים.
24	ריבית בנק ישראל לחודש נובמבר הושארה ללא שינוי ברמה של 3%.	ההחלטה התקבלה לראשונה על ידי הוועדה המוניתרית, על פי חוק בנק ישראל החדש.
27	הסכם לרפורמה כלכלית בגוש האירו.	מנהיגי גוש האירו הסכימו כי ירחיבו את קרן החילוץ האירופית להיקף של טריליון אירו. כן הוחלט כי הבנקים ימחקו מחצית מהחוב של יוון.
נובמבר	3	הבנק האירופי המרכזי הודיע על הורדת ריבית של 0.25%, לרמה של 1.25%.
7	ההסתדרות יזמה שביתה כללית במשק לשיפור תנאי ההעסקה של עובדי הקבלן.	השביתה הכללית נעצרה לאחר מספר שעות, על פי צווי מניעה של בית הדין; זה קבע כי עוד יש מקום למשא ומתן בין ההסתדרות לאוצר בעניין עובדי הקבלן.
8	בנק ישראל דורש מהבנקים לפרסם את חשיפתם לכל לווה גדול.	לפי דרישת בנק ישראל יידרשו הבנקים, החל מהדוחות הקרובים, להרחיב משמעותית את הגילוי בכל הנוגע להלוואותיהם לקבוצות הגדולות במשק ולהעריך את הסיכון הגלום בהן.
10	הבורסה משיקה אופציות על איגרות חוב ממשלתיות שקליות.	הבורסה מרחיבה את תחום הנגזרים. האופציות על איגרות חוב ממשלתיות שקליות יאפשרו מסחר ממונף והגנה מסיכונים ריבית.
17	ספרד מתקשה לגייס אג"ח.	ספרד הנפיקה אג"ח ל-10 שנים בריבית שיא של 7.1% – סביבת הריבית שאילצה את יוון, אירלנד ופורטוגל לבקש סיוע.
25	הורדו דירוגי האשראי של בלגיה, הונגריה ופורטוגל.	סוכנות הדירוג S&P הורידה את דירוג האשראי של בלגיה מ-AA פלוס ל-AA מינוס בשל חובותיה הגבוהים, שלהערכתה יוסיפו לגדול. כן הורידה סוכנות מודי'ס את דירוג האשראי של הונגריה ושל פורטוגל לדרגת "אג"ח זבל" ברמת Ba1, בגלל חשש לתשלומי החובות שצברו, וסוכנות פיץ' הזהירה את צרפת כי תוריד את דירוגה אם תשואת האג"ח שלה תמשיך לעלות.
28	ריבית בנק ישראל לחודש דצמבר הורדה ב-0.25 נקודת אחוז, ל-2.75%.	הסיבות העיקריות להורדת הריבית היו המצב באירופה והחשש להתפוררות גוש האירו, וכן סימנים להתמתנות קצב הצמיחה של המשק הישראלי, בעיקר בשל הירידה ביצוא.

דצמבר	1	כדי למנוע משבר אשראי יזמו 6 בנקים מרכזיים מהלך מתואם של הזרמת נזילות לשווקים.	הבנק המרכזי של ארה"ב הודיע על הפחתת הריבית הבין-בנקאית מ- 1% ל-0.5%. בעקבותיו נקטו גם בריטניה, יפן, קנדה, שווייץ וסין מהלכים לשיפור הנזילות בשוקי הכספים.
	4	הממשלה אישרה את המלצת ועדת טרכטנברג בעניין הפטורים ממכס.	הממשלה אישרה חלק נוסף מהמלצות הוועדה לשינוי חברתי-כלכלי. השינוי העיקרי הוא פטור ממכס למוצרים הנקנים ביבוא אישי דרך האינטרנט, בסכום של עד 1,200 ש"ח.
	5	הכנסת אישרה את המלצות ועדת טרכטנברג בתחום המס.	עיקרי החוק הם: במקום מיתווה של הפחתת שיעור מס הכנסה – העלאת המס השולי מ-45% ל-48% על שכר גבוה מ-40,000 ש"ח, העלאת מס החברות מ-24% ל-25%, העלאת המס על רווחי הון מ-20% ל-25%, מתן 2 נקודות זיכוי במס הכנסה לאבות לילדים עד גיל 3 ואי העלאת הבלו על הדלק.
	7	משרד האוצר והרופאים המתמחים הגיעו להסכם שכר.	כך הסתיים סכסוך העבודה שבמסגרתו שבתו הרופאים במחאה על תנאי העסקתם ומצב הרפואה בישראל, עם דגש בתנאי עבודתם של הרופאים המתמחים.
	19	הממשלה אישרה את פרק התחרותיות והמחיה בדוח ועדת טרכטנברג.	בין היתר הוחלט לאשר הקמת 40 תחנות דלק חדשות שלא יופעלו ע"י ארבע חברות הדלק הגדולות, פתיחת שוק המלט ליבוא מחו"ל, ביצוע רפורמה בשוק גז הבישול ובחינה של מחירי המוצרים שבפיקוח, בהם הביצים והחלב. כן יתוגבר כוחה הרשות להגבלים עסקיים, ותוקם בה חטיבה שתחקור את התחרותיות במשק.
	21	הכנסת אישרה הצעת החוק המקפאה את גיל הפרישה של נשים על גיל 62, עד שנת 2017.	חוק זה ביטל את ההעלאה האוטומטית של גיל הפרישה לנשים מגיל 62 ל-64, שהייתה אמורה להתחיל בשנת 2012.
	26	ריבית בנק ישראל לחודש ינואר 2012 הושארה ללא שינוי ברמה של 2.75%.	
	28	הממשלה אישרה תוספת של 1.65 מיליארדי ש"ח לתקציב הביטחון.	הוועדה המשותפת לוועדות הכספים והחוץ והביטחון אישרה את ההעברה. מדובר בכספים של משרדי הממשלה השונים שלא נוצלו במהלך השנה הקודמת.